KONSTMOTIV PÅ SVENSKA FRIMÄRKEN

Av Ingrid Lindgren

Om man ser på frimärksutgivningen i världen kan man konstatera, att mer och mer vill varje land göra sina konstverk kända genom vackra utgivningar. Man kan inte påvisa något särskilt konstområde som betonats mer än andra. Det dyker upp gamla och nya byggnadsverk och skulpturer, målningar och teckningar, konsthantverk och inte minst porträtt av konstnärerna. Även i Sverige har konstmotiven intagit en stor plats i frimärksutgivningarna. En tredjedel av svenska frimärksmotiv utgöres av motiv med anknytning till arkitektur, konst och konsthantverk. Endast ett mindre antal av dessa har tillkommit före 1965 och de utgöres till stor del av porträtt som oftast är fria bearbetningar från originalen.

I föreliggande uppsats kommer ett antal svenska frimärken med motiv från konst och konsthantverk att beskrivas med avseende på motivets innehåll och i förekommande fall konstnären bakom motivet. De flesta svenska frimärken trycks med stålgravyr. Om annan metod använts kommer detta att nämnas i samband med beskrivningen av frimärket.

Då materialet är omfattande har det varit nödvändigt att utesluta vissa motivgrupper t ex arkitektur. Även konstmotiv som härrör från främmande kulturer och som i Sverige aldrig varit annat än föremål i museer och samlingar har uteslutits. Ett försök att uppdela det återstående materialet på olika områden har gjorts med hänsyn till tidpunkt och konstområde. Drygt ett hundratal frimärken har redovisats.

Frimärksmotiv från förkristen tid

Sten- och bronsålder

Ett frimärke med hällristningar utgavs första gången 1954. Motivet är hämtat dels från ett ristningsområde i Bohuslän dels från klippristningar i Jämtland. Längst ner på märket ser man ett skepp på vilket en man står och lyfter ett spjut. Till vänster finns en man som blåser i en lur och på den övre delen av märket finns tre olika djurfigurer – en fisk, en ren och en älg.

I det skandinaviska området kan man spåra två kulturellt olika ristningskomplex. De s k viltristningarna har en huvudsakligen nordlig utbredning. Bilderna återger storvilt, ofta i naturlig, ibland till och med övernaturlig storlek. Människor är sällan återgivna. Bilderna har huggits eller slipats in i klipporna för årtusenden sedan – under stenåldern. Dessa ristningar, som även varit bemålade, är en konst i magins tjänst. Genom att hugga in bilderna ville man dra villebrådet till platsen eller på annat sätt skaffa sig

jaktlycka. Bilderna finns ofta på stup, där djuren lätt kan drivas ned och slå ihjäl sig.

Stenålderns hällristningar har skapats i ett samhälle som hänvisats till jakt och fiske, medan bronsålderns hällristningar hör hemma i ett åkerbrukande och boskapsskötande samhälle. Därigenom är dessa helt olika, bildmässigt. Vi finner dem huvudsakligen i Sydskandinavien.

Bohuslän och speciellt Tanum är hällristningarnas klassiska område och konstnärligt står ristningarna här i särklass. Ett av de viktigaste motiven i de bohusländska hällristningarna är skeppen. Dessa är från några decimeter långa upp till omkring fyra meter, de har ofta elegant svängda stävar och dekorativa rader av bemanningsstreck. De har tolkats som avbildningar av kultskepp dragna på land eller som verkliga båtar, för fiske och för förbindelse med främmande länder. I båda fallen har de tjänat som en bön om lyckliga färder och goda affärer. Människobilderna intar en framträdande plats på de bohusländska ristningarna och har otvivelaktigt samband med fruktbarhetskulten.

Frimärket med hällristningarna erinrar således dels om olika landområden dels om olika tidpunkter i den skandinaviska kulturen. Förlagan till märket som omfattar valörer mellan 50 och 95 öre och gavs ut under åren 1954–64 har tecknats av Jurgen von Konow och frimärket har under årens lopp graverats av flera gravörer.

Folkvandrings-, vendel- och vikingatid

Postverket har vid olika tillfällen givit ut frimärken som haft till förebilder fynd som kan härledas till det skede i Sverige som brukar kallas vendeltiden (550–800) efter båtgravarna i Vendel. Från dessa och från andra båtgravar känner man en rik konstnärlig utrustning av hjälmar, svärd, sköldar, hästmunderingar, kvinnosmycken etc. Spåren av vendeltidens kultur finner vi emellertid inte endast i Mälarområdet utan även på Öland och Gotland. Då man talar om vendeltidens konst, tänker man framför allt på dess ornamentala karaktär – rytmen och linjespelet.

De hjälmar som tillhör epokens praktutrustningar har som typ länge kallats vendelhjälmar. Att dessa är nordiskt arbete anses vara odiskutabelt. Det finns drag på vendelhjälmarna som återfinnes på senromerska kamhjälmar, t ex kammens avslutning med ett örn- eller galthuvud. Vendel-

hjälmar med ansiktsvisir av järnplåt och med hängande nack- och halsskydd visar direkt på romerska förebilder. De flesta av hjälmarna torde ha tillkommit under 600-talet, en del något tidigare.

Man möter bildkonst framför allt på de pressade figurblecken på hjälmarna, oftast på pannbanden, t ex en rad gående krigare, strid mellan två män, en ryttare med två fåglar.

I Torslunda på Öland har man funnit fyra bronsmatriser, vilka sannolikt använts vid tillverkningen av pressbleck till hjälmprydnader från tiden omkring 500 eller senare. Dessa bronsmatriser är utomordentligt betydelsefulla genom att de visar att bildkonst av denna art med säkerhet utförts i Norden. Torslundaplåtarna visar oss den nordiska järnålderns första i egentlig mening berättande bildkonst.

Det rör sig om en mycket begränsad repertoar av bildmotiv till hjälmarnas pressbleck – endast åtta olika motiv är kända från hjälmar och från de fyra torslundamatriserna. Då ornamentiken var det vanliga uttryckssättet för nordborna själva, torde även motiven till dessa bildbleck ursprungligen uppstått av senromerska framställningar som kommit till Norden tillsammans med hjälmtypen. Men då framställningen, kanske i andra eller tredje hand, överfördes till Norden har de nordiska konstnärerna förmodligen i bilderna inlagt den innebörd som de tyckte sig kunna utläsa ur motiven. Många försök har gjorts att tyda dessa olika bilder. Mestadels sätts de i samband med den nordiska gudasagan. Sannolikt har de ett magiskt syfte.

De fyra bronsmatriserna för tillverkning av pressbleck som man funnit i Torslunda på Öland återgavs på frimärken 1967 med valörerna 10, 15, 30 och 35 öre. Förlagorna till frimärkena har utförts av Arne Wallhorn (15 och 35 öre) och Czeslaw Slania (10 och 30 öre). Graveringen har utförts av den sistnämnde. Bronsmatriserna finns numera i Statens Historiska Museum.

Människorna på matriserna är framställda med kropparna en face och med benen i profil. På en av matriserna ser man en man iförd en hornprydd hjälm samt med ett svärd hängande i ett axelgehäng. I vardera handen håller han ett spjut och han intar en dansande attityd. Vid sidan om honom står en annan man, även han beväpnad med spjut och svärd, dessutom utklädd i en varghud. På en annan av matriserna ses en man med svärd och kniv stående mellan två björnliknande figurer, som står resta på bakbenen och vänder sina gap mot mannens huvud. Mannens korta tröja och björnarnas päls är tydligt återgivna på plåten. Detsamma gäller även bilden med mannen som i ett koppel håller en liknande björnfigur som sitter på bakha-

sorna. Den fjärde matrisen framställer två krigare, vars hjälmar är krönta av galtfigurer.

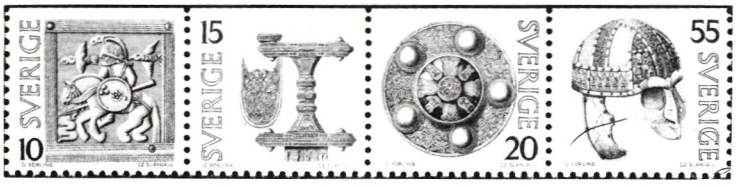

År 1975 gav postverket ut frimärken – i valörerna 10, 15, 20 och 55 öre – med fyra motiv från fynd ur vendelgravarna. Märkena har formgivits av Jan Magnusson efter teckningar av Olof Sörling – en av våra förnämsta föremålstecknare under 1800-talet – och de har graverats av Czeslaw Slania.

På 10-öresmärket som återger ett hjälmbleck möter man en bild av en beväpnad ryttare med två fåglar. Bilden har tolkats som Odin med de båda korparna Hugin och Munin.

På 15-öresmärket är motivet fästet och doppskon till ett s k ringsvärd. Fäste och balja på vendeltidens svärd är högtstående hantverk. Detaljerna är ofta prydda med djurornamentik och halvädelstenar. Silver och guld kom till användning för svärd i lyxutförande. De s k ringsvärden kännetecknas av en ring vid svärdsknappen. Av det fornengelska Beowulfkvädet framgår bl a att särskilt frejdade svärd betraktades som levande väsen och hade egna namn.

20-öresmärkets motiv är en rikt ornerad sköldbuckla. Redan från bronsåldern finns sköldar bevarade. I skildringar på gotländska bildstenar och på pressbleck finns ofta sköldar avbildade och man har också hittat ett stort antal sköldar i båtgravarna. Sköldbucklan som är av järn är fastnitad på sköldens utsida – dess funktion har varit att skydda sköldbärarens knogar. Bucklan brukar vara rikt ornerad med prydnadsnitar och pressbleck. Bucklan har ett kraftigt brätte, avsatt hals och välvd kalott, som ibland krönts med en sköldknapp.

För frimärket med valören 55 öre har man valt en hjälm. Denna hjälm har två över hjässan vinkelrätt korsade rikt ornamenterade metallband. På pressblecken som bildar ett band runt skallen ses krigare med höga kamhjälmar och som bär på spjut och svärd. Ovan de ornamenterade ögonbrynsskydden visar ett pressbleck två beväpnade män med svärd och pilbågar.

År 1975 återgavs på frimärke pressade guldbleck som man funnit vid utgrävningar vid Eketorps borg på Öland. Sammanlagt 15 små, pressade, lövtunna guldbleck med instansade mans- och kvinnofigurer har påträffats i ett bebyggelselager från tiden 400–700. De visar tre olika motiv.

Sju bleck visar en man i profil. Han har markerad näsa och ett stort öga,

långt hår som faller mjukt ner mot ryggen. Han är klädd i kort pälsdräkt och står på tå som om han dansar. Två bleck är lika det ovan beskrivna med den skillnaden att denna figur går på hela foten. På sex bleck ses en kvinna en face. Ansiktet är päronformat, hon ser ut att ha en schal över en kjortel och på fötterna har hon träskoliknande fotbeklädnader.

Dessa »guldgubbar» från Eketorp påminner om liknande guldbleck från övriga Skandinavien men är helt unika i sitt slag. Vad dessa och övriga påträffade guldgubbar har använts till är tyvärr höljt i dunkel. De har inga hål eller något annat som tyder på att de varit fastsatta på något underlag. Eventuellt kan de ha haft en kultisk funktion. Dateringen av de Eketorpska guldblecken är svår att fastställa men de torde härröra från 500–600-talen.

Frimärket – med valören 25 öre – återger tre »guldgubbar», en av varje typ. Frimärket har formgivits av Jan Magnusson och Arne Wallhorn har graverat det.

Ytterligare några frimärken finns med motiv från förkristen tid. En skeppssättning vid Kåseberga som ligger vid Skånes sydkust – benämnd Ales stenar – har t ex återgivits på ett frimärke som utgavs 1966. Det är vårt lands största monument i sitt slag och har en längd på 67 meter. Skeppssättningen omfattar ett 60-tal stenar och det rör sig sannolikt om ett storslaget minne efter en sjöfarande storman från vikingatiden. Typiskt för skeppssättningar är just kustläget. Märket som har valören 3,50 kr har tecknats av Gunnar Norrman och graverats av Heinz Gutschmidt.

Vårt land är rikt på såväl bildstenar som runstenar. Några av dessa har återgivits på frimärken vid olika tillfällen.

Av bildstenarna finns de flesta på Gotland, där man haft rik tillgång på kalksten och sandsten. Bildstenarna omspänner en tidrymd på över ett halvt årtusende, från 400-talet till 1000-talet, och representerar skilda konstnärliga faser. Bildstenarna är troligen alla minnesstenar. De äldre har stått på gravfälten och på något sätt ingått i gravmonumenten. De yngre däremot tycks i flera fall ha varit resta vid vägar och allmänna platser för att ses och beundras. Med största sannolikhet har stenarna varit bemålade.

Bildstenarna kan, något generaliserat, indelas i grupper. Äldst och bäst huggna är stenarna från ca 400 fram till ungefär 600. De har djupa rötter och har ibland varit mycket höga. Motiven är geometriska och ornamentala med inslag av människo- och djurfigurer. Vanligast är stora virvelhjul och

liknande figurer. Ett roddarskepp finns ofta under det geometriska huvudmotivet. Kantbårder kan förekomma.

En annan grupp är små »dvärgstenar» som man funnit på gravfält. Bilderna på dessa är ofta geometriska och stiliserade. Vanliga motiv är fåglar av anktyp och skepp. Kantbården är ofta en bandfläta med rätvinklig kontur. Stenarna har daterats till 500–600-talen.

Stora monumentala stenar som liknar kluvna champinjoner började uppträda på 700-talet. Huggtekniken är sämre och rötterna mindre än på den förstnämnda gruppen. Stenarna är uppdelade i horisontala bildfält och framställningarna är berättande, de är »friare» och mer realistiska än på de tidigare grupperna. Bilderna framställer en sammanhängande handling i olika scener och avdelningar. De vanligaste motiven från den här tiden är båten med mast och segel, den tydligt tecknade besättningen med sköld och spjut, krigare i kamp eller i procession, hästen – den tidens mest avbildade och förmodligen också mest vördade djur. Bildframställningen inramas av en bandfläta av växlande utformning.

Stenar med samma ytterkontur som de sistnämnda men med konturen följd av ett runskriftsband avslutat i drakslingor i typisk runstensstil började uppträda på 1000-talet. Övre fältet har på dessa stenar ett mer eller mindre stiliserat kors, vilket tyder på att kristendomen började göra sitt inträde i Sverige vid denna tidpunkt.

År 1973 utgavs två frimärken, båda där motiven är detaljer från en bildsten som man funnit på Hammars gård i Lärbro socken på Gotland. Stenen är daterad till 700-talet och finns numera på Bunge Museum. Det ena motivet, en bunden häst, återfinns på ett av de övre vågräta bildbanden på stenen. Det andra motivet, som utgöres av ett vikingaskepp med tvärställt råsegel och med drakhuvud, finner man på nederbilden av bildstenen. Ombord på skeppet finns tio beväpnade vikingar som alla håller i var sitt skot. De båda frimärkena – med valörerna 5 respektive 10 öre – har formgivits av tecknaren Jan Magnusson och graverats av Zlatko Jakus.

En bildsten från 1000-talet återgavs på ett frimärke 1961. Motivet är i detta fall från en öländsk bildsten som ursprungligen funnits på Resmo kyrkogård. Frimärket föreställer ett bandformat djur, ett bildelement som är utmärkande för stilen under vikingatiden. Bildstenen finns numera på Statens Historiska Museum. Frimärket har valören 10 kr och det har tecknats av konstnären Åke W Larsson. Graveringen har gjorts av Arne Wallhorn.

Inget land i världen kan uppvisa så många runinskrifter – runstenar och runhällar – som Sverige, sammanlagt över 3 500. En stor andel av dessa finns i Uppland. Runstenen är liksom bildstenen en minnesvård. Under missionstiden – 1000-talet – fick bruket att resa runstenar ett ofantligt uppsving i Sverige.

Man har kunnat fastslå att runorna bygger på ett sydeuropeiskt alfabet. De äldsta urnordiska runorna tillhör den 24-typiga runraden, ett skriftsys-

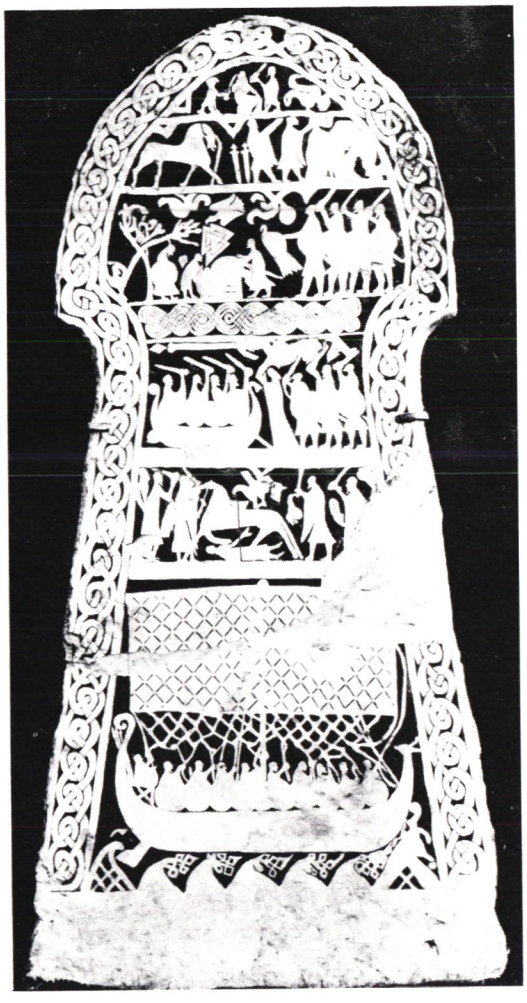

tem som varit i bruk hos alla germanfolk, inte endast hos nordgermaner. Omkring år 800 förenklades emellertid runalfabetet till 16 tecken.

Vikingatidens första århundraden var fattiga på runstenar. Av allt att döma gjorde man då huvudsakligen uppteckningar i material, som inte haft stenens och metallens motståndskraft. Till denna runstensfattiga period – 800-talet – hör ett av Sveriges märkligaste och mest berömda runornament: Rökstenen från Rök i Östergötland. Detta monument återgavs på frimärke år 1975.

Rökstenens ristningsytor är helt täckta av runor, annan utsmyckning saknas helt, den är den svenska forntidens stora litterära minnesmärke.

Stenen har den längsta av alla bevarade svenska runinskrifter. Den är utförd med vardagsrunor, den enklare runskrift som vanligtvis användes till dagliga anteckningar på trä eller näver – inte med de högtidligare runor som på de flesta runstenar hyllar minnet av stupade hjältar. Också Rökstenen är en minnessten men efter en helt ung man som inte hunnit utföra några bragder innan han dog. Hans far har ristat den långa inskriften till hans minne. Inskriften innehåller anspelningar på försvunna hjältesånger och sägner, varigenom den ger oss inblick i vikingatidens diktning.

Rökstenen är av ljus, finkornig granit och är mer än 2,5 m hög. Bredden är mellan 1 och 1,5 m.

Frimärket som har valören 2 kr har graverats av Majvor Franzén efter ett fotografi av Sören Johansson.

Frimärksmotiv från kristen tid

Medeltida kyrklig konst

För eftervärlden har de bevarade medeltida kyrkorna blivit av utomordentligt stort intresse, ty det är i kyrkorna som det mesta av det medeltida konstnärliga skapandet finns. Av den profana konsten är mycket litet bevarat.

På frimärken har motiv från den medeltida kyrkliga konsten återgivits vid ett flertal tillfällen. Här kan nämnas stenskulpturer från gotländska kyrkor, statygruppen S:t Göran och draken, medeltida altarprydnader och Mariaskulpturer, målningar från medeltida kyrkor. Dessutom finns frimärken med medeltida textilkonst, medeltida konstsmide samt medeltida sigill. Dessa frimärken behandlas i särskilda avsnitt.

År 1971 utgavs ett automathäfte med fyra olika motiv från gotländsk stenhuggarkonst i valörerna 5, 10, 55 och 65 öre. På två av frimärkena är motiven hämtade från romanska dopfuntar och på de två övriga från gotiska kyrkoportaler. De fyra frimärkena har graverats av Czeslaw Slania efter fotografier.

Den gotländska stenhuggarkonsten har mycket gamla anor. De gotländska bildstenarna visar att man redan under förhistorisk tid var väl förtrogen med det hållbara materialet, den lätthanterliga sandstenen och den fina kalkstenen. Under medeltiden pryddes öns många kyrkor med skulptur på portaler och dopfuntar, ett myller av figurscener som visar kristna motiv.

Detalj av Stånga kyrkas portal.

Enligt medeltida uppfattning skulle katekumenen – den som skulle döpas – nedsänkas i vattnet tre gånger. Därför gjordes dopfunten så stor att man kunde doppa ett litet barn i den och så hög att prästen kunde utföra neddoppningen utan att behöva böja sig så mycket.

En dopfunt består av cuppa, skaft och fot, och cuppan är den skål i vilken dopvattnet finns. Uttömningshål finns i cupporna till omkring 1250. Detta gäller särskilt de rikt skulpterade funtarna. I cuppar från senare datum har dopvattnet legat i en nedsänkt, flyttbar metallkittel.

Man delar upp de gotländska dopfuntarna i tre grupper, nämligen de ikoniska, de släta samt musselcuppfuntarna. Av olika forskare har de ikoniska funtarna delats upp i ytterligare fyra grupper, skilda åt på stilistiska grunder: Byzantios, Majestatis, Sighrafr och Hegwaldr. Den svenska dopfuntsskulpturen utgör ett av landets mest självständiga bidrag till Europas romanska konst.

Stenmästaren Sighrafr tillskrives dopfunten i Grötlingbo kyrka. Relieferna på cuppan skildrar Jesu barndomshistoria. Den på 5-öresmärket återgivna scenen visar De tre vise männen med sina gåvor. Funten dateras till slutet av 1100-talet.

Den åttkantiga dopfunten i Hogräns kyrka har tillskrivits Byzantios som fått sitt namn av det tydliga bysantinska inflytandet i hans verk. Funten är från 1100-talets senare del. På ett frimärke med valören 55 öre återges två scener från relieferna på cuppan – en bevingad ryttare samt Simson och lejonet.

Gotlänningarna ansåg att 1100-talets kyrkor var alltför oansenliga för sitt syfte och att de själva hade rikliga resurser för att skapa en högre kulturell standard. Man byggde om eller började att bygga om de flesta kyrkorna under 1200-talet. Idealet var ett kort, brett kyrkorum med fyra valv och som bars upp av en pelare i långhusets mitt. I riktigt stora och förmögna socknar kunde långhuset få sådana dimensioner att det behövdes fyra pelare och nio valv för att täcka det.

Även tornbyggen hörde till tiden. De tidigare fortifikatoriska tornen ersattes med torn som hade stora ljudgluggar i klockvåningen och gallerier i norr och söder, ibland även i väster.

Det praktfullaste hos de gotiska kyrkorna är huvudingången på långhusets sydsida, men många gånger kommer korportalen inte långt efter. Portalsidorna har rader av slanka kolonnetter som bär upp kapitälband med växtornament eller figurer. Över den höga portöppningen finns tympanon som ofta är smyckad med reliefer. Tympanon inramas av sidokolonnetternas bågformiga fortsättning över kapitälbanden – arkivolten – varpå det hela avslutas med ett spetsigt gavelfält – vimpergen.

Långhusportalen i Stånga är ett av Gotlands märkligaste kyrkliga monument. På kapitälbanden skildras Jesu barndomshistoria. På frimärke – med valören 65 öre – har återgivits scenen med Flykten från Egypten. Josef leder åsnan som Maria rider på med barnet i famnen. En tjänarinna

bär den heliga familjens packning. Stångaportalen har tillskrivits »Egypticus» som var verksam under 1300-talets mitt.

Gammelgarn hör till de mest sevärda kyrkorna på Gotland, främst genom sin praktfulla södra långhusportal från 1300-talet. Från denna portal har motivet hämtats till 10-öresfrimärket. På kapitälbanden framställs scener hämtade ur Gamla testamentet, bl a Adams och Evas historia. Motivet på frimärket som återger Syndafallet finns på det västra kapitälbandet. Adam och Eva står på ömse sidor om ett stiliserat kunskapens träd i vars topp ormens huvud med kvinnoansikte sticker fram. Båda äter äpplet som Eva bjudit på.

Enligt Erland Lagerlöf är portalen ett arbete tillkommet i nära samband med den anonyme stenmästaren »Egypticus» verkstad. Såväl Johnny Roosval som Erik Lundberg har emellertid tillskrivit »Mäster Fabulator» Gammelgarnsportalen.

Medeltidens kyrkliga konst är i första hand uttryck för rent kyrkliga ideal och värderingar men den kunde också ge uttryck för världsliga ideal och intressen. Ett exempel härpå är skulpturgruppen S:t Göran och draken i Stockholms Storkyrka. Gruppen är ett monument över segern i slaget vid Brunkeberg 1471 och har givits formen av ett helgons seger över ondskan. Draken symboliserar Kristian I och dennes soldater och S:t Göran symboliserar Sten Sture d ä, segerherren. Ursprungligen var det meningen att skulpturgruppen skulle bli ett gravmonument över Sten Sture d ä och dennes gemål, men detta förverkligades aldrig.

Skulpturgruppen som huvudsakligen är av ek har tillskrivits Bernt Notke – en av medeltidens mest berömda Lübeckerkonstnärer. Detta styrks av urkundsfynd i Lübeck och av att Notke var en flitig stockholmsresenär under åren omkring 1489 då monumentet invigdes. Han kan emellertid inte ha utfört hela gruppen själv utan måste haft ett antal gesäller till hjälp. Verket präglas av 1400-talets burgundiska realism som Notke lärt känna i sitt hemland.

S:t Göransgruppen utmärks av en del märkliga påfund, t ex idén att använda horn av älg och hjort till drakens vingar, fenor och taggar, eller att lägga skrynkliga snörstumpar under krederingen på hästens bakdel för att på så sätt skapa en illusion av svällande blodkärl. Fragment som föreställer människor finns vid drakens kropp, vilket enligt Johnny Roosval kan tolkas som en symbol för Brunkebergsslagets okände soldat.

Monumentet återgavs på frimärke år 1962. Märket som har valören 20 öre, är graverat av Czeslaw Slania efter en teckning av konstnären Waldemar Bernhard.

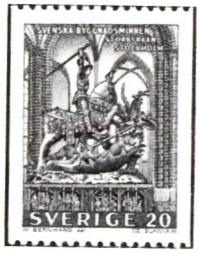

En serie julfrimärken med motiv från medeltida kyrklig konst gavs ut år 1975. Det är fem motiv: två detaljer från en romansk altarprydnad, en madonnabild, en bild av den sörjande Maria samt en detalj från ett gotiskt altarskåp.

Under medeltiden var altaret gudstjänstens naturliga centrum och utsmyckades på olika sätt. Från bysantinsk konst upptogs seden att smycka altaret med ett förstycke av metall, kallat antemensale. Dekorationen består dels av figurer nästan i friskulptur, dels av reliefer med bildframställningar och till sist vanligen ornamentala bårder.

I Sverige har vi prov på denna teknik i ett altare från Broddetorp i Västergötland. Altaret finns numera på Statens Historiska Museum. Altarets framsida är klädd i driven och förgylld kopparplåt med inbränd brun färg. Mitt på antemensalen tronar Kristus- Gud fader i en mandorla som bäres av fyra änglar. I fälten ovanför kör solen och månen sina spann såsom i antikens förkristna konst. De sex relieferna till vänster skildrar Jesu barndomshistoria och de sex till höger passionshistorien. Nedtill tronar de tolv apostlarna. Altaret dateras till senare hälften av 1100-talet.

Två motiv från Broddetorpsaltaret finns bland ovannämnda julfrimärken. Det ena märket visar reliefen där solen kör sitt spann, och på det andra märket är motivet scenen med Kristi födelse.

I den kyrkliga bildvärlden under medeltiden var snidade kultbilder i trä en viktig del. Dessa bilder var inte bara form utan även färg. Den snidade kultbilden överdrogs med en krederingsgrund av pastos krita, som bildade underlag för färg eller förgyllning. Nästan obligatoriskt var ett triumfbågekrucifix invid koret och därtill kom ofta en eller flera helgonbilder. Dessa senare placerades vanligen på lekmannaaltare i kyrkans långhus.

En av Europas bäst bevarade Mariakultbilder från romansk tid är en madonnabild från Viklau kyrka på Gotland. Maria sitter frontalt i en smal stol med höga ryggstolpar. Hon bär en krona på huvudet och har båda händerna framsträckta. Den högra handen har troligen hållit i en spira, medan den vänstra skärmar ett förlorat Kristusbarn. Hennes hållning är sträng och sluten, men kroppsformerna modelleras fram under dräktens finplisserade veck. Ansiktet har rosa karnation, blå ögon, röda läppar, brunt hår som faller i flätor. Krona och kläder är förgyllda och har imiterad

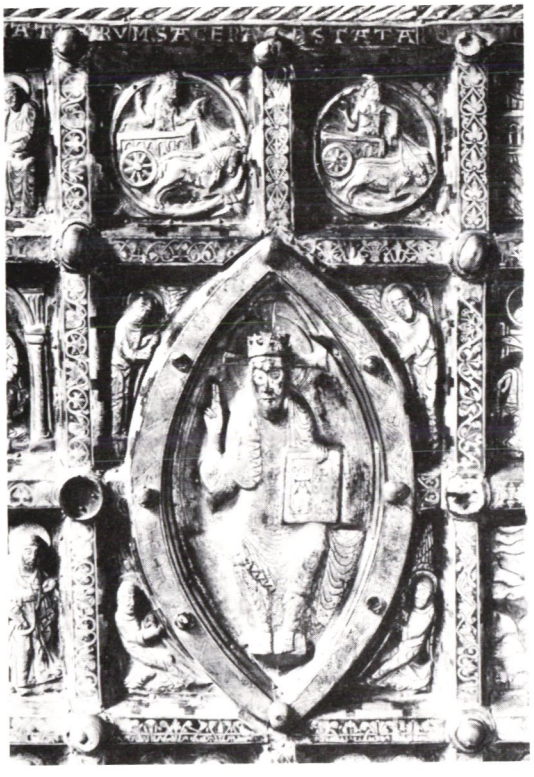

ädelstensbesättning. Klänningsärmarna är fodrade med rött, kronans innersida är röd. Viklaumadonnan anses vara ett nordfranskt eller västtyskt arbete från omkring 1175. Madonnan förvaras numera på Statens Historiska Museum.

Ett frimärke med Viklaumadonnan ingår i serien julfrimärken från 1975. Detta märke samt de båda tidigare beskrivna med motiv från Broddetorpsaltaret har valören 55 öre. Samtliga tre märken har tryckts i flerfärgs fotogravyr hos Harrison & Sons Ltd i England efter fotografier av Sören Hallgren.

Under 1200-talet började man flankera triumfbågekrucifixen med skulpterade framställningar av de två närmast sörjande, Jungfru Maria och älsklingslärjungen Johannes. Dessa placerades liksom själva korset på en tvärbjälke i triumfbågen. Dessa korsfästelsegrupper – kalvariegrupper – blev vanliga på Gotland under inflytande från Westfalen. Korsmitten och Kristushuvudet omgavs ofta av en stor ring, i vilken mindre figurscener kunde inplaceras. Ett sådant exempel är kalvariegruppen i Öja kyrka, vilken dateras till omkring 1275. Med utgångspunkt från originalet till Mariabilden, som numera finns i Gotlands fornsal i Visby, har ett frimärke framställts – en beskuren bild av den sörjande Maria.

Under gotiken fick altarskåpen allt större betydelse och 1400-talet blev altarskåpskonstens tid. Ett gotiskt altarskåp är vanligen utfört som en triptyk, i vars mittparti finns en figurrik skulpturkonst. Skulpturerna är förgyllda och avtecknar sig mot guldbakgrund. Altarskåpets dörrar är bemålade på både in- och utsida. Utsidans målningar brukar samspela med kyrkointeriörens dekor på väggar och valv.

Lübeck var under 1400-talet den konstnärligt och ekonomiskt ledande staden vid Östersjön. Från verkstäderna kom en ström av altarskåp och annan konst till de svenska kyrkorna. Samtidigt utvecklades i de svenska handelsstäderna en egen produktion, dels av inflyttade nordtyska, dels av svenska mästare.

Mot 1400-talets slut började en import av nederländska, flandriska, altarskåp till Sverige, som då ställde den nordtyska altarskåpskonsten i skuggan. De flandriska altarskåpen innebär höjdpunkten i den medeltida altarprydnadens utveckling både i illustreringen av evangeliet och i den höga konstnärliga halten i målningar och skulpturer, som utförts av specialiserade konstnärer i de stora verkstadskollektiven.

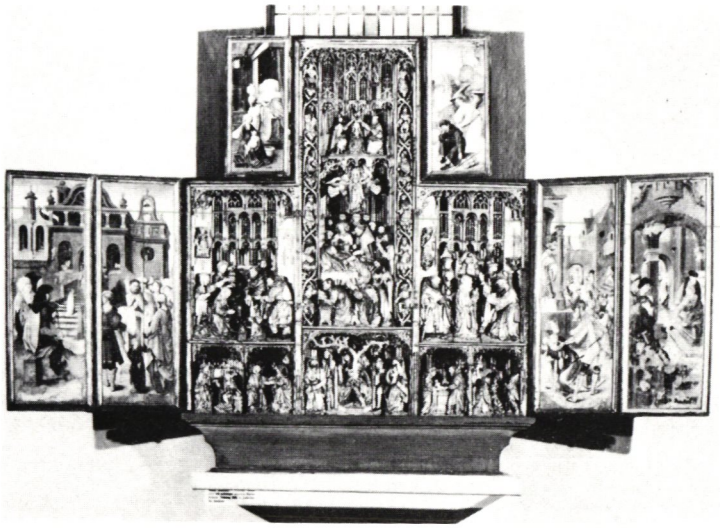

I serien julfrimärken från 1975 ingår ett märke med motiv från ett altarskåp från Lofta kyrka i Småland. Skåpet, som numera finns på Statens Historiska Museum, är tillverkat i Antwerpen omkring år 1500. Det är i målning och skulptur en hyllning till Jungfru Marias ära. Man kan läsa sig fram genom bilderna, om Jungfru Marias barndomshistoria, bebådelsen, Jesu födelse och barndom. I bottenvåningen på skåpets mittparti sitter stamfadern Jesse sovande i en stor tronstol och ur hans sköte växer stamträdet med Jungfru Marias förfäder i bladklockor. Det är denna sistnämnda bild som finns återgiven på frimärke.

Såväl frimärket med den sörjande Maria från Öja kyrka och märket med Loftaaltaret har valören 90 öre. Båda har graverats av Czeslaw Slania efter fotografier från Statens Historiska Museum.

Vid två tillfällen, 1970 och 1971, har frimärksmotiv hämtats från takmålningar i medeltida församlingskyrkor – Dädesjö kyrka i Småland och Södra Råda kyrka i Värmland.

De flesta svenska lantkyrkor från romansk tid har efterhand förlorat sin ursprungliga karaktär. Dädesjö gamla kyrka i Småland tillhör det fåtal medeltidskyrkor som överlevt. Kyrkan har fått stå kvar för att den utnyttjades av församlingen som magasin. Långhusets innertak av trä med några av Sveriges märkligaste målningar räddades härigenom till eftervärlden. Målningarna som aldrig varit övermålade kan dateras till omkring 1275 på grund av de många rent gotiska stildragen och är troligen utförda av en inhemsk mästare vid namn Sighmunder. I taket finns trettio medaljonger med figurscener och utrymmet mellan medaljongerna är dekorerat med stjärnformiga rosetter och akantusspetsar och infattade palmetter. De trettio medaljongernas bildinnehåll utgörs huvudsakligen av scener kring Jesu födelse och ur legender med anknytning till denna händelse. Den av medaljongerna som återgivits på frimärke skildrar en episod ur Staffanslegenden. På bilden vattnar Staffan kung Herodes fålar. Han är avbildad med händerna höjda i tillbedjan mot den nya stjärnan, Betlehemsstjärnan. Frimärket som har valören 20 öre är tecknat och graverat av Arne Wallhorn.

En annan av Sveriges få bevarade medeltida träkyrkor är den åldriga timmerkyrkan i Södra Råda socken i sydöstra Värmland. Kyrkan som antas vara uppförd på 1260-talet är invändigt helt dekorerad med målningar

som är exakt daterade. Målningarna i koret har årtalet 1323. De är ganska väl bevarade, i höggotik med anknytning till samtida franskt måleri.

Långhusets dekoration som är i helt annan stil är signerad av mäster Anund 1494. Här finns nio olika motivgrupper, bl a berättelsen om Den förlorade sonen. Denna berättelse omfattar tjugo medaljonger som finns i takets norra sidovalv. På frimärke skildras den rike ynglingens situation sedan han förslösat sitt arv och tvingats leva som svinaherde. Frimärket har graverats av Arne Wallhorn efter ett fotografi. Det har valören 15 öre.

Det kan nämnas att fornforskaren och konstnären Nils Månsson Mandelgren (1813–99) besökte Södra Råda 1849 för att studera den gamla träbyggnaden och rita av målningarna. Han uppmanade därvid församlingen, vilket också antecknades i stämmoprotokollet, att ej låta riva den gamla kyrkan i samband med nytt kyrkobygge.

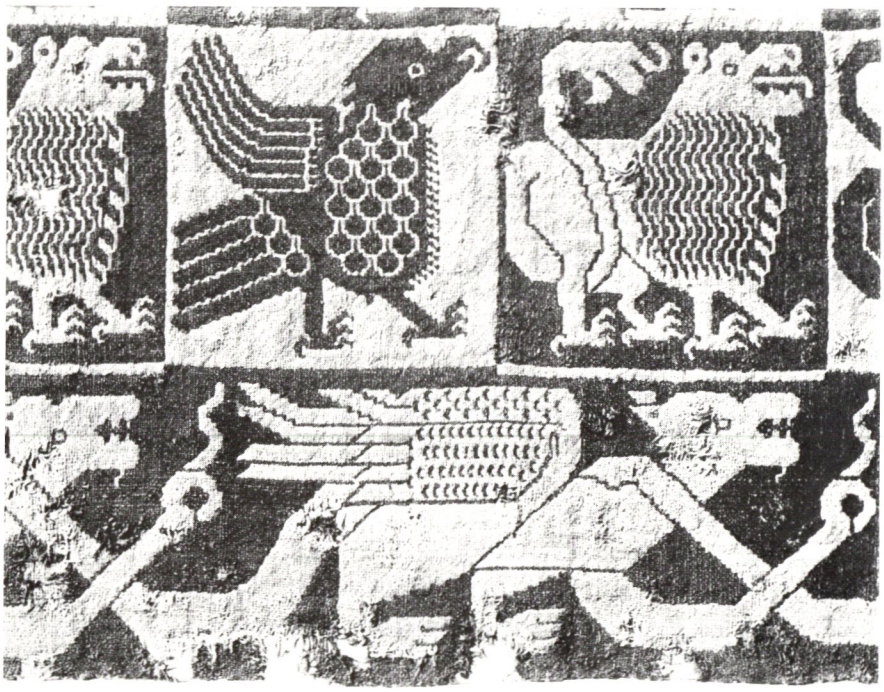

Bonad från Grödinge kyrka, Södermanland. Dubbelvävnad i blått och vitt ylle. 1400-talet. 100×234 cm.

Textilkonst

Vid fyra olika tillfällen har postverket givit ut frimärken med motiv hämtade från svensk textilkonst. Den s k Grödingebonaden återgavs på frimärke år 1971, år 1974 var motiven på julfrimärkena hämtade från medeltida mosaikbroderier och år 1979 utgavs ett frimärke som visar en detalj från dukagångsdrätt från Skåne. Det senaste frimärket med motiv från textilkonst utgavs år 1982 och det visar en broderad spets från Skåne.

Vi vet att textilkonst utövades både yrkesmässigt och som hemslöjd redan under medeltiden. Bonaden från Grödinge kyrka är ett utomordentligt vackert exempel på dubbelvävnaden som vid medeltidens slut var en allmän vävnadsart. Vävnaden består av två skikt i tuskaft i blått och vitt, som vid mönstervävningen byter plats. Mönstret framträder således omkastat i färg på räta och aviga. Bonaden är utförd i ylle och mönstret består av kvadratiska rutor i horisontala rader. Varje ruta visar i profil ett djur, omväxlande grip, fågel och lejon. Dessa fabeldjur har sitt ursprung i bysantinska siden från betydligt äldre datum. Dock har geometriseringen, som har sin grund i den primitivare tekniken och det grova ullmaterialet, som bården av bevingade drakar nedtill på bonaden givit vävnaden en utpräglat nordisk karaktär. Ursprungligen har Grödingebonaden troligen prytt en vägg. Den kan dateras till 1400-talet. Bonaden hänger numera på Statens Historiska Museum.

Två av fabeldjuren har återgivits på frimärke, ett lejon och en grip, båda med valören 25 öre. Förlagorna har utförts av Jan Magnusson och Czeslaw Slania har graverat märkena.

Även hos en annan grupp textilier spårar man bysantinska djurmönster som förebild – mosaikbroderierna – av vilka en stor del varit pällar. Brudpällar har alltsedan medeltiden använts i Sverige och även s k likpällar är tidigt omnämnda. Tekniken i dessa pällar är ett slags mosaik av olikfärgad vadmal, som ger effekt sett från båda hållen. Konturer och kompletterande teckning har markerats med smala skinnremsor. Den äldsta av de nu kända pällarna – tyvärr endast bevarad i en teckning av N M Mandelgren från 1850-talet – har daterats till 1300-talets början och kan tänkas som en förebild till de övriga. De som finns kvar är alla yngre, dvs från medeltidens slut.

Motiven till julfrimärkena från år 1974 är hämtade från broderier som funnits i Skepptuna kyrka i Uppland och Hög kyrka i Hälsingland, vilka numera förvaras i Statens Historiska Museum. Frimärkena har formgivits av Jan Magnusson och tryckts i fotogravyr hos Harrison & Sons Ltd i England.

Täcket från Skepptuna kyrka består av tjugofyra rutor i rött, blått och grönt, skilda åt från varandra av vita vadmalsremsor. Runt om är en bård av grön vadmal med påsydda rankor. Intressanta är djuren: en hjort, ett lejon, en grip, en enhörning samt ett hästliknande djur. Tio av motiven har givits ut i ett frimärksblock med valören 45 öre.

Broderiet från Hög kyrka, som är ett fragment från ett liknande mosaikbroderi, är sannolikt äldre än täcket från Skepptuna. Det består av en nästan kvadratisk ruta med mörkblå botten. Mot denna framträder i en rundel ett hjortliknande fabeldjur, till färgen rött med grönt ögonlock. Frimärket har valören 75 öre.

Dukagångsdrättar är långa, horisontala, två våder breda vävnader av vitt linne med dekorativt mönstrade, lodräta bårder i dukagångsteknik i blått,

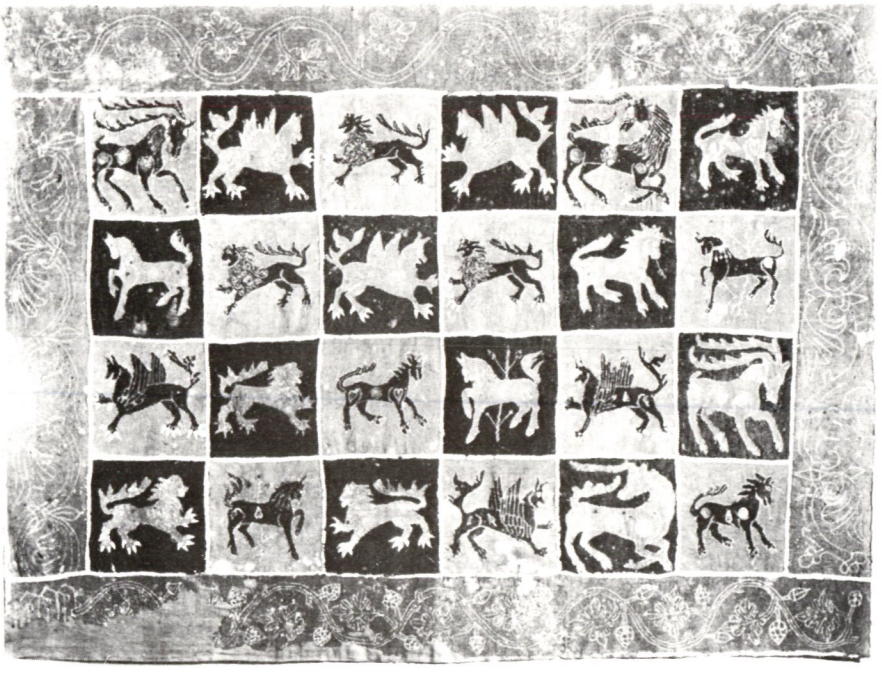

Päll från Skepptuna kyrka, Uppland. Mosaikbroderi i ylle, 1400-talet. 160×210 cm

ibland med inslag av rött och grönt. De är framför allt kända från sydöstra Skåne där de användes vid festliga tillfällen för »stugans dragning». De ingick i den välbärgade bondflickans hemgift och kan dateras till 1700-talets början fram till 1800-talets mitt. Dukagångstekniken kännetecknas av att mönsterinslaget alltid binds ner av samma varptrådar vilket gör mönsterpartierna randiga i vävnadens längdriktning. Det är en gammal teknik. Fragment finns bland Birkafynden från 800–900-talen. De har förts hit över Ryssland från Medelhavsområdet där tekniken ännu lever kvar i folkkonsten. Dukagångsvävnader har påträffats i egyptiska gravar från 400–1000-talen. Drätt är en sydsvensk benämning på en vävd bonad.

Som ovan nämnts utgavs ett frimärke 1979 med ett motiv som visar en detalj av en dukagångsdrätt föreställande ett bemannat skepp. Den är vävd mellan 1855–60. Frimärket som har valören 4 kr har graverats av Majvor Franzén efter ett fotografi av Lennart Hansson.

Med anledning av att »Kulturen» (Kulturhistoriska Museet) i Lund år 1982 fyllde 100 år har två frimärken givits ut, varav det ena motivet visar en broderad spets.

»Kulturen» har rika samlingar av skiftande karaktär, som ryms i ett trettiotal byggnader. Museet har en förnämlig textil avdelning med bl a folkdräkter.

Den på frimärke avbildade spetsen visar en del av ett klutband, utfört under tidigare delen av 1800-talet i sydöstra Skåne. Den gifta kvinnan bar

till sin dräkt en huvudduk som kallades klut och denna klut kunde ha ett klutband. Dessa huvudbonader som till det yttre verkar komplicerade har i flertalet fall visat sig bestå av kvadratiska linnedukar, som lagts i trekant och bundits över huvudet. Originaliteten består alltså i själva uppbindningen. Huvuddukens sidosnibbar har dragits ned och korsats i nacken och sedan bundits upp över hjässan. För att underlätta bindningen har ett par band isytts, s k klutband, vilka ofta har avslutats med spetsar.

Frimärket har valören 2,70 kr och har graverats av Martin Mörck efter ett foto från Kulturen.

Svensk konstsmide

År 1970 utgavs ett automathäfte med frimärken där motiven visade svenskt konstsmide från olika epoker: Söderalaflöjeln i valörerna 5 respektive 10 öre, en medeltida kyrkdörr i valören 55 öre samt ett gravkors i valören 30 öre.

Söderalaflöjeln är en väderfana i förgylld koppar. Den är ett praktfullt exempel på forntida nordiskt metallhantverk. Väderfanor prydde masttopp eller stäv på vikingaskeppen. Söderalaflöjeln kan under 1000-talets början ha suttit på ett vikingaskepp i Knut den Stores flotta mot England, i vilken skepp från hela Norden deltog. De bevarade nordiska flöjlarna har alla samma form. De är trekantiga med en bågformigt svängd framsida, vid vilken metallbleck hängt och skramlat. På spetsen står en i samtliga fall nästan identisk djurbild i ronde bosse. Flöjlarna är dekorerade i djurornamentik i sena vikingastilar och kan vara genombrutna som Söderalaflöjeln. Väderfanor har bevarats till vår tid genom att användas som kyrkflöjlar, vilket t ex är fallet med väderfanan från Söderala kyrka. Flöjeln förvaras numera i Statens Historiska Museum.

Det är i kyrkorna vi finner de bäst bevarade proven på medeltida konstnärligt skapande. Där finns också det äldsta med konstnärlig ambition framställda smidet. Det finns sannolikt inget land med så mycket bevarat romanskt järnsmide som Sverige. Vi har ett sextiotal kyrkdörrar, några kyrkkistor och dessutom ett flertal försvunna smiden som bevarats i bild tack vare N M Mandelgren.

Den tidigt medeltida kyrkdörren gjordes av sparsamhetsskäl av trä med järnbeslag. Utgångspunkten för dörrens järndekorationer är gångjärnsbanden tvärs över hela dörrens bredd. Järnbanden bär dörren och bidrar till att hålla ihop de vertikala plankorna som bildar själva dörren. Denna har också ofta förstärkts med horisontala band mellan gångjärnen. Såväl kyrkdörren som -kistan täcktes med täta mönster av smidda ornament.

Den på frimärke avbildade dörren är av sen datering, från 1300-talet. Den är från Björksta kyrka i Västmanland. Dörren är horisontalindelad. Den är dekorerad med bladrankor, liljor och rosetter. I det översta fältet finns två mot varandra placerade lejon och i mittfältet finns till vänster ett livsträd.

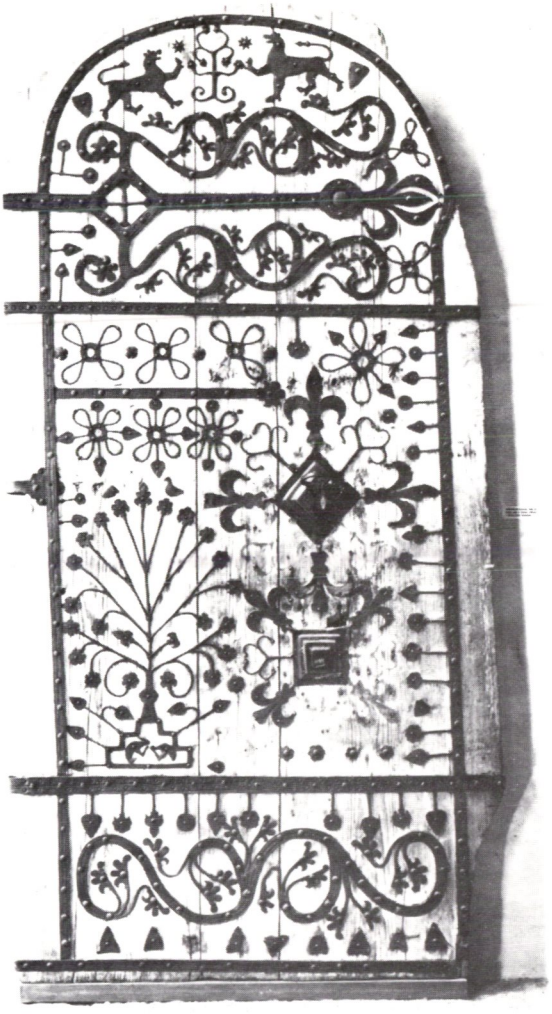

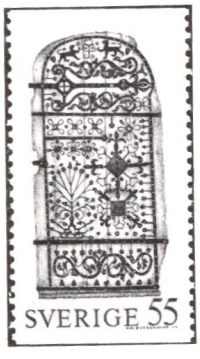

Dörren är signerad i runor av smeden Rudinger. Den finns numera på Statens Historiska Museum.

Gravkors i smidesjärn finns i nästan hela Sverige och har säkerligen vuxit fram inom bondekulturen. Förebilderna till gravkorsen får man söka i kors som utförts i annat material. Det är framför allt i trakter som saknar tillgång till lättarbetad sten som de flesta och de äldsta järnkorsen förekommer. Två grundtyper har varit utgångspunkt vid utbildandet av lokala typer av kors. Äldst är ringkorsen som förekom redan på 1600-talet. Dessa har sin utbredning i mellersta och norra Sverige. Den andra huvudtypen har sitt ursprung i de vanliga enkla träkorsen. För att skydda det förgängliga materialet hade dessa ofta ett litet skyddstak, varigenom korsen fick formen av en triangel och denna form efterbildades gärna i smidet. De triangulära korsen finns framför allt i Småland.

Under senare hälften av 1700-talet förekom många olika, lokalt begränsade variationer av kors, som vanligen har utträngt andra typer. Så är fallet

med korsen på Ekshärads kyrkogård i Värmland. Där finns något över 200 gravkors i smidesjärn, varav flertalet är flerarmade med hänglöv.

En förutsättning för att man över huvud taget skulle kunna använda järn i gravkorsen var att man hade tillgång på råvara. Därför är det framför allt i närheten av bruken järnkorsen förekommer. Bönderna som var brukens leverantörer av träkolet hade därigenom möjligheter att komma över smidesjärn. Korsen är till övervägande delen utförda av bondsmeder.

Ett gravkors med hänglöv från Ekshärads kyrkogård är återgivet på frimärke. Korset är flerarmat och har en hammare som attribut, vilket pekar på att korset rests till minne av en man som varit smed. Korset kan dateras till början av 1800-talet.

Alla tre frimärkena med svenskt konstsmide har graverats efter fotografier, de båda lägsta valörerna av Majvor Franzén och de övriga valörerna av Heinz Gutschmidt.

Sigill och mynt

Även sigill och mynt har varit populära motiv vid frimärksutgivning.

Bruket av sigill är urgammalt. Sigillet har använts dels för att styrka ett dokuments äkthet, dels som försegling. Under medeltiden var sigillet det viktigaste äkthetsbeviset på en handling, t o m viktigare än namnteckningen. Sigillen var mestadels konstnärligt utförda. Medeltidens sigill var oftast avtryckta i vax, men metall – särskilt bly – förekom också, dock aldrig i Sverige. Fr o m 1500-talet blev lack- och oblatsigill allt vanligare.

År 1964 gav postverket ut ett frimärke med ärkebiskop Stefans sigill som motiv. Stefan var cisterciensermunk och Sveriges förste ärkebiskop med säte i Uppsala. Han invigdes i sitt ämbete för omkring 800 år sedan – år 1164 – i staden Sens i Frankrike av påven Alexander III, som under den rådande påveschismen tagit sin tillflykt till Sens. Sigillet bär inskriften: SIGILLVM STEPHANI DEI GRATIA UPSALENSIS ARCHIEPISCOPI (Sigill för Stefan med Guds nåde, ärkebiskop i Uppsala).

Frimärket som finns i valörerna 40 och 60 öre har graverats av Czeslaw Slania. Förlagan har tecknats av Sven Åke Gustafsson.

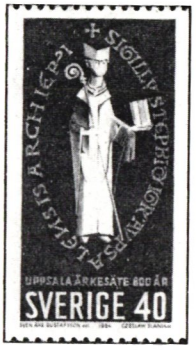

Ytterligare tre frimärken med sigill som motiv gavs ut år 1970 i valörerna 2,55 kr, 3 kr och 5 kr. Det är Magnus Ladulås sigill av år 1285, Hertig Erik Magnussons sigill av år 1306 samt Rikssigillet av år 1439.

Magnus Birgersson, Sveriges konung 1275–90, har kallats Magnus Ladulås sedan medeltiden. Han var andre son till Birger Jarl. Magnus var en kraftfull regent som bl a försökte skapa ett gott förhållande till kyrkan. När det gällde rikets förvaltning genomdrev han en hel rad reformer.

Det på frimärke återgivna sigillet visar en idealiserad kungagestalt sittande på en tron med insignerna krona, spira och riksäpple, allt efter utländsk förebild. Sigillets text lyder: SIGILLVM MAGNI DEI GRACIA REGIS SWEORVM (Sigill för Magnus med Guds nåd svearnas konung).

Hertig Erik Magnusson var andre son till Magnus Ladulås. Han kom tidigt i strid med sin äldre broder, landets konung, Birger Magnusson. Den striden slutade med en av de mest kända händelserna i Sverige under medeltiden, det s k Nyköpings gästabud 1317, där Erik och hans bror Valdemar bragtes om livet.

3-kronorsmärket visar Erik Magnussons sigill. Hertigen är avbildad till häst. Han är i full rustning med folkungarnas vapenmärke – lejonet – i sköld, banér och hästtäcke. Sigillet har inskriften: SIGILLVM ERICI DEI GRACIA DVCIS SWEORVM (Sigill för Erik med Guds nåde svearnas hertig).

Sveriges medeltida rikssigill, den s k rikskläminan, kan betraktas som det svenska rådets sigill. Sigillstampen, som är av silver, finns ännu idag i Statens Historiska Museum. Den är ett av de vackraste arbeten som har bevarats till våra dagar från nordisk medeltid. Konstnären och tillverkningsort känner man dock inte till.

Rikssigillet som återges på 5-kronorsmärket visar Erik den helige i rustning. Han bär hjälm med krona, öppet visir, brynja, svärd och två bälten med bjällerkransar. Att han företräder Sverige som stat framgår av att han håller en sköld med riksvapnet Tre kronor i den vänstra handen och en fana i den högra. Man tror att fanan föreställer Erik den heliges banér, som förvarades i Uppsala domkyrka ännu på 1400-talet. Sigillets text lyder: SANCTVS ERICVS SVEVORVM GOTHORVM REX SIGILLVM REGNI SVECIE (Erik den helige svearnas göternas konung Sveriges rikes sigill).

Förlagorna till de tre frimärkena från 1970 har tecknats av Sven Åke Gustafsson efter avgjutningar som finns förvarade i Riksarkivet i Stockholm. Märket med Magnus Ladulås sigill har graverats av Arne Wallhorn, märket med Hertig Erik Magnussons sigill av Heinz Gutschmidt samt märket med Rikssigillet av Majvor Franzén.

Vid två tillfällen – 1971 och 1972 – har mynt utgjort motiv för frimärken, med valörerna 4 respektive 6 kr.

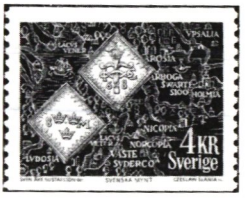

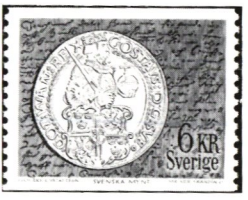

De första svenska mynten är från tiden omkring år 1000 och 1000-talets förra del. De präglades i Sigtuna. Man började prägla mynt med kunganamn under Knut Erikssons tid – senare hälften av 1100-talet. Under senmedeltiden var örtug huvudvalören av de mynt som präglades i silver. Örtugen ersattes senare av daler som gavs ut i Sverige fr o m 1534. Dessa präglades både som silver- och kopparmynt under 1600- och 1700-talen. År 1766 blev riksdalern, som endast präglades i silver, Sveriges huvudmynt och år 1873 ersattes riksdalern av myntenheten krona.

4-kronorsmärket har som motiv en klipping, den berömda blodsklippingen från år 1568. Enligt Bra böckers lexikon är klipping »ett mynt som på enklaste sätt tillklipptes med sax och därvid fick en fyrkantig eller oregelbunden form. I utlandet var mynten nöd- och inflationsmynt, i Sverige oftast reguljära. De första svenska präglades 1521. På 1500- och 1600-talen myntades de i guld och silver, från 1624 även i koppar».

Grunden till benämningen »blodsklipping» är att söka i de s k Sturemorden. Som bot för morden utbetalades 1000 mark lödig (ca 200 kg silver) till den mördade Svante Stures änka. Denna ställde blodsboten till hertigarna Johans och Carls förfogande när dessa höjde upprorsfanan mot kung Erik.

I klippingen ser man Johans (Iohannes) och Carls (Carolus) initialer sammanknutna med fädernevapnet, den krönta vasen. På baksidan av klippingen har Tre Kronor präglats. Präglings- eller myntort är Vadstena.

Frimärket visar båda sidorna av myntet. Som bakgrund har en karta tecknats med Carta Marina som förebild och där svenska myntorter finns angivna. Märket har tecknats av Sven Åke Gustafsson och graverats av Czeslaw Slania.

Motivet på 6-kronorsmärket utgöres av åtsidan av Gustav Vasas daler från 1547. På myntet, som är av silver, ser man Gustav Vasas midjebild över det fyrdelade riksvapnet med kungens släktvapen – vasen – i hjärt-

skölden. Kungen bär öppen krona och är iklädd rustning. Över högra axeln bär han svärd och i vänstra handen riksäpplet. Mästaren till myntet är okänd. Myntet har slagits på Svartsjö kungsgård på Svartsjölandet dit myntverket flyttat i början av 1540-talet. På frånsidan av myntet finns en salvatorsbild av Kristus, vilket motiv återfinns på de svenska speciedalerna[1] t o m Kristinas regering.

Som bakgrund på märket visas ett handskrivet brev daterat den 9 juli 1542 från myntskrivaren Mårten Jönsson till kungl sekreteraren Clement Hansson. Märket har tecknats av Sven Åke Gustafsson och graverats av Majvor Franzén.

Allmogekonst

Som motiv för 1973 års julfrimärken valde postverket ut fyra allmogemålningar.

Man kan dela upp det svenska allmogemåleriet regionalt i tre huvudområden: 1) det nordsvenska med Hälsingland och Gästrikland 2) Dalarna 3) det sydsvenska med Södra Småland och Halland som kärnområde.

Inget annat land i Europa kan visa upp något liknande det svenska allmogemåleriet, vilket helt är böndernas konst. Det är en kulturyttring helt skild från den gängse konsten som var avsedd för städernas borgare. Om man betraktar de folkliga bonaderna som konstinnehav så var bönderna redan under 1600-talet den samhällsgrupp som hade de flesta väggprydnaderna. Bonadsmåleriet hade sin höjdpunkt omkring 1800 och var nästan helt försvunnet i mitten av 1800-talet.

Det äldre bevarade måleriet visar att det funnits ett klart traditionsbundet samband mellan söder och norr och att dess rötter är att söka i kyrkligt muralmåleri från medeltid och renässans. Motiven är huvudsakligen hämtade från bibeln.

Övervägande delen av bevarade bonadsmålningar från 1600-talet är från *Hälsingland*. Det tycks ha varit vanligt där med målningssviter som täckte ett helt rum. Väggarna brukade spännas med grov väv av hampa eller lin och i taket målade man direkt på plankorna. Man målade med limfärg i dova toner där kimrök och umbra dominerade med några inslag av rött.

Dalarna blev det landskap som mot 1700-talets slut skulle bli konstnärligt ledande i allmogemåleriet. En orsak härtill var att måleriet som till stor del utfördes på papper icke enbart var avsett för den egna provinsen utan salufördes med framgång utanför landskapsgränserna. Målarna har bl a hämtat motiven ur den illustrerade upplagan av 1618 års bibel. Men utformandet av motiven är fritt och individuellt.

Samtidens kungafamiljer har skildrats otaliga gånger i dalmålningarna, framför allt Karl XIV Johan. Dräktskick, möbeltyper och dekorativa detaljer präglas av det rådande stilidealet.

---

[1] Med specie menas präglade mynt i motsats till bl a sedlar.

Det som framför allt ger dalmålningarna dess speciella charm är den praktfulla stiliserade blomsterkvast som dominerar tavlan, den s k kurbitsen. Den har konsthistoriskt sitt ursprung i renässansens blomsterurna och uppträdde först i möbelmåleriet. Dalmålarna talade själva om »rosor och blommor» så att benämningen kurbits är en litterär efterkonstruktion. Genom Erik Axel Karlfeldts diktsamling »Hösthorn», 1927, blev kurbits den allmänna benämningen på blomsterkvasten.

Men se min kurbits
dess resning och snits
Allt högre den gror
blir kunglig och stor
en alla gurkornas gurka
från landen där solen bor

De *sydsvenska* bonaderna skiljer sig både till format och delvis till innehåll från de nordsvenska. De sydsvenska ryggåsstugorna var låga, men långsmala bonader kunde man få plats med ovanför de väggfasta bänkarna.

Till skillnad från bruket norröver hade man inte sina bonader uppe året runt. De sattes upp endast till de större helgerna, främst jul och påsk. Detta förklarar att måleri med scener ur julevangeliet och passionshistorien är allmänt förekommande. Målningarna är utförda på väv eller papp. Många bonader har målats på gamla drättadukar och det händer att fransarna alltjämt sitter kvar. Målade bonader började förekomma i de sydsvenska bondstugorna i slutet av 1600-talet och 1700-talets början. Vid 1700-talets mitt hade bonaderna blivit allmänna.

På de tidigare nämnda julfrimärkena har två av motiven hämtats från dalmålningar och två från sydsvenskt bonadsmåleri. Samtliga motiv är utsnitt eller detaljer.

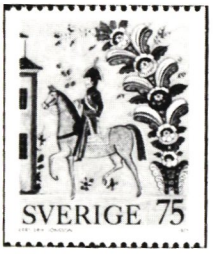

»Korg med kurbits» är utförd omkring 1805 av Björ Anders Hansson, som tillhörde Rättviksskolan. De dominerande färgerna i Rättviksskolan är rött och grönt, medan huvudfärgerna i Leksandsskolan är blått och rött. Den senare skolan tillhörde Kers Erik Jönsson som är konstnären bakom »Ryttaren». Ryttaren utfördes 1838 och föreställer enligt inskriptionen Karl XIV Johan.

Ett av motiven som hämtats från sydsvenskt bonadsmåleri föreställer »Tre vise män». Bonaden har utförts av Abraham Clemetson 1796. Denne tillhörde Kinnevaldsskolan, en av de många lokala skolorna. På bilden ser man de vise männen under valvbågar av romansk karaktär. Här är sambandet med kyrkligt muralmåleri uppenbart. Konstnären har arbetat i tempera på duk i dova färgtoner.

Det andra motivet från sydsvenskt bonadsmåleri har Johannes Nilsson från Gyltinge till upphovsman. Det är en detalj från »Bröllopet i Kana» och har daterats till 1808. Johannes Nilsson tillhörde Brearedsskolan, som hade sitt verksamhetsområde i Södra Halland. Han arbetade i lysande färger, där orange, rött och klarblått dominerade. Johannes Nilsson betecknar höjdpunkten inom det sydsvenska bonadsmåleriet, han utvecklade efter hand en alltmer personlig stil.

Originalet till »Korg med kurbits» finns i Rättviks hembygdsmuseum, till »Ryttaren» i Örebro läns museum och till de båda sydsvenska bonadsmålningarna på Nordiska Museet i Stockholm.

De båda frimärkena med motiv från dalmålningar har valören 75 öre och de båda med motiv från sydsvenskt bonadsmåleri 45 öre. Frimärkena har tryckts i flerfärgs fotogravyr hos Harrison & Sons Ltd i England.

För de småländska bonadsmålarna fanns också förlagor att tillgå i sättugnarnas konstnärligt utformade järnhällar. Sättugnar började användas i de högre samhällsskikten redan under 1500-talet och fick en mera allmän spridning under 1700-talet. Sättugnen placerades i stugan i anslutning till murstocken. Sättugnar tillverkades i Småland redan i början av 1600-talet.

Bildmotiven är av huvudsakligen religiöst men även profant slag och framställdes på sättugnarnas sidohällar. Man skar ut motiven i trä och plattorna lades i gjutsandsform för att ge avtryck, när det smälta järnet fylldes på.

Det fanns många bruk i Småland som tillverkade sättugnar. Framställningen av bilder på sättugnshällarna förutsatte tillgång på träsnidare. På dessa sättugnar fanns alltså redan mer än hundra år före det egentliga bonadsmåleriet sådana motiv som användes i den folkliga målarkonsten. Valvbågar och pelare som inramade bibliska berättelser fanns redan som sättugnsmotiv.

År 1977 utgav postverket ett frimärke med valören 70 öre, som föreställer en sättugnshäll. Hällen på frimärket är hämtad från en ugn med norskt ursprung, vilken nu finns på Nordiska Museet i Stockholm. Frimärket har graverats av Majvor Franzén efter ett fotografi från Nordiska Museet.

Övrig konst

Motiv från annan svensk konst – målningar, teckningar och skulpturer – finns många exempel på i den svenska frimärksutgivningen. I föreliggande avsnitt har en redovisning skett i följande ordning: 1) porträttmåleri, 2) övrigt måleri samt 3) skulpturer. Porträttmåleri representeras bl a av så kända namn som David Klöcker Ehrenstrahl, Carl Gustaf Pilo, Alexander Roslin. Bland andra konstnärer, vars verk finns återgivna på frimärke kan nämnas Johan Tobias Sergel, Ernst Josephson, Ivar Arosenius, Carl Milles.

David Klöcker Ehrenstrahl (1628–1698) är den svenska stormaktstidens störste målare. Efter studier bl a i Rom, Paris och London kom han till Sverige 1661, där han utnämndes till hovmålare. Ehrenstrahl tillhör den organiserade svenska konstens pionjärer. Praktfulla dekorationsmålningar och porträtt i fransk och engelsk stil ingår i hans verksamhet. För kungen utförde han djurbilder och stilleben – ett omistligt bidrag till tidens svenska naturalistiska måleri. Han spelade även en skolbildande roll som porträttör. Rättfram karakterisering präglar Ehrenstrahls målningar av lärda män och av män ur folket. Monumentalt enkel avtecknar sig t ex Georg Stiernhielm i svart dräkt med vit krage mot en stympad kolonn.

Porträttet av Georg Stiernhielm (1598–1672) återgavs på frimärke år 1972 till minne av att 300 år förflutit sedan hans död. Stiernhielm, som var en uppburen författare vid drottning Kristinas hov, är framför allt känd som »den svenska skaldekonstens fader». Hans lärdom var stor och han gjorde stora insatser som expert på mått, mål och vikt och som matematiker. Dessutom sysslade han med filosofi och språkforskning. Han var även en flitigt anlitad jurist och ämbetsman. Ehrenstrahls porträtt av Georg Stiernhielm tillhör samlingarna på Gripsholms slott.

Frimärket som har valören 85 öre har tryckts i fotogravyr hos Harrison & Sons Ltd i England efter ett fotografi.

År 1972 utgavs ett häfte med frimärken kallat »Gustaviansk konst». Häftet omfattade sex olika konstmotiv, däribland två porträtt som målats av Carl Gustaf Pilo respektive Alexander Roslin.

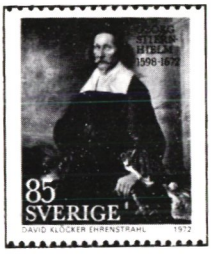

Carl Gustaf Pilo (1711–1793) är en av den svenska rokokons främsta konstnärer. Man vet föga om hans konstnärliga utbildning. Han slog sig ned i Köpenhamn omkring 1740 där han gjorde en snabb och lysande karriär och där han stannade i 32 år. Han blev professor och senare direktör vid det nygrundade Kunstakademiet. Intriger tvingade honom att återvända till Sverige 1772.

Pilo har huvudsakligen målat kungliga porträtt. Han är en av våra största kolorister och ljusmålare. Hans dukar är ljus och skugga och luftig tonighet. Fram till 1760 dominerade nyanser av kyligt grönt och blått, men han utvecklade efter att ha studerat Rembrandts måleri en varmare kolorit såsom i porträttet av prinsessan Sophia Magdalena.

Efter hemkomsten till Sverige var Pilo föga verksam som porträttmålare. Hans sena produktion domineras helt av den stora tavlan med Gustav III:s kröning, som han arbetade med till sin bortgång. Den är till stora delar ofullbordad men klart komponerad och intonerad i en koloristisk enhet. I denna tavla har Pilo målat sitt eget självporträtt. Bakgrunden på tavlan visar de fyra ståndén och bland bönderna ser man Pilo som bjuder Elias Martin på snus.

Porträttet av Sophia Magdalena ingår som motiv i frimärksserien »Gustaviansk konst». Sophia Magdalena som var dotter till Fredrik V av Dan-

mark var gemål till Gustav III. Det var ett rent politiskt äktenskap som blev mycket olyckligt. Porträttet målades 1765, året före äktenskapets ingående. Det finns att se på Nationalmuseum i Stockholm. Frimärket som har valören 75 öre har graverats av Czeslaw Slania.

Carl Gustaf Pilo är också representerad med ett frimärke från 1961, ett minnesfrimärke till 250-årsdagen av konstnärens födelse. Motivet är ovannämnda självporträtt på den stora kröningstavlan, som även den finns att beskåda på Nationalmuseum. Förlagan har tecknats av Arne Wallhorn. Denne har även graverat märket som finns i två valörer, 30 och 140 öre.

Alexander Roslin (1718–1793) var framför allt porträttmålare. Han tillbringade större delen av sitt liv utomlands. Efter några kringflackande år bl a som hovmålare i Bayreuth reste han till Venedig och Florens, där han fortsatte att utbilda sig. År 1752 kom han till Paris där han fick Boucher som beskyddare. Han gjorde en enastående snabb karriär. I franska akademien blev han invald 1753 och 1771 fick han ämbetsbostad i Louvren. Han kom att inta platsen som en av samtidens mest eftersökta porträttörer. Hovet och aristokratin i Paris men även i Stockholm och Ryssland gav honom mer beställningar än han hann utföra. Paris blev dock hans egentliga hem och där bodde han till sin död.

I Paris tillägnade sig Roslin rokokons elegans och lätthet i färgen. Som stoffmålare är han en av 1700-talets förnämsta, han har en mästerlig förmåga att återge rokokodräkternas siden.

Konstnärens hustru, målningen »Damen med slöjan», finns som motiv på ett frimärke i häftet »Gustaviansk konst». Porträttet tillhör Nationalmusei samlingar. Frimärket som har valören 75 öre har graverats av Czeslaw Slania.

Ytterligare en konstnär från samma tid som Pilo och Roslin finns representerad med ett porträtt på ett svenskt frimärke, nämligen Johan Henrik Scheffel (1690–1781). Denne som var född i Wismar – på den tiden svensk besittning – kom till Sverige 1723, där han blev en av de mest anlitade porträttmålarna. Hans ca 700 porträtt visar övergången från barock till rokoko. Han var ojämn som konstnär och hamnade ibland i schablon. Hans stoffbehandling är dock utsökt och färgkombinationerna eleganta. Högst når han som skildrare av ålderdomen. Han är påverkad av den franska samtida konsten.

Ett miniblock med fyra olika frimärken, speglande den svenska rokokotiden, utgavs av postverket år 1979. I blocket ingår ett märke som återger en målning av Henrik Scheffel – porträtt av okänd dam, 1740-talet. Märket som har valören 1,15 kr har graverats av Czeslaw Slania och blocket har tryckts i kombinerad fotogravyr/ståltryck i Holland.

Med anledning av det internationella kvinnoåret 1975 gav postverket ut ett jubileumsfrimärke, vilket som motiv har vår internationellt kända sångerska Jenny Lind. Märket som har valören 1 kr har graverats av Czeslaw Slania efter en oljemålning av Johan Olof Södermark.

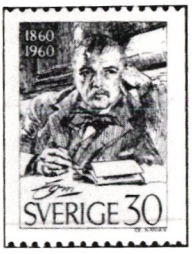

Jenny Lind (1820–1887), ofta kallad »den svenska näktergalen», blev sin samtids mest ryktbara operasångerska och hade stora framgångar i bl a Tyskland, Österrike och England samt Amerika. Hon tillbringade sina sista år i England. En minnesplatta över henne finns i Westminster Abbey i London.

Johan Olof Södermark (1790–1848) ägnade sig först åt det militära men övergick så småningom till konsten. Han kom att intaga en central ställning i det tidiga 1800-talets måleri. Övervägande delen av hans verk är porträtt. Han blev framför allt en driven och exakt tecknare. Södermarks styrka är mansporträttet. Det enkelt manliga och kärva låg väl till för honom, hans verk utmärks av realism och de är måttfullt idealiserade.

Postverket uppmärksammar ofta jämna 100 år efter en känd persons födelse. Så har fallet varit med Anders Zorn (1960), Prins Eugen (1965) och Albert Engström (1969).

Anders Zorn blev således ihågkommen 1960, då ett frimärke med hans porträtt utkom i valörerna 30 och 80 öre.

Anders Zorn (1860–1920) nådde tidigt framgångar som akvarellmålare. Han målade eleganta porträtt och färgkänsliga landskap från bl a Spanien och Algeriet samt genremotiv från hembygden i Mora. År 1888 flyttade han till Paris, där han övergick till att måla i olja – naketstudier och porträtt. Han blev snart lika skicklig i denna teknik som i akvarelltekniken. När han utbildade sin oljefärgsteknik spelade den franska impressionismen en icke obetydlig roll. År 1896 bosatte han sig i Mora och efter detta använde han sig främst av motiv från Dalarna såsom badande frodiga kullor och folklivsbilder.

Även som etsare blev Zorn en av våra mest framstående och han utvecklade en säregen streckteknik med ett rembrandtskt ljusdunkel.

Efter sekelskiftet förlorade dock hans måleri alltmer sin ursprungliga friskhet och han förföll till rutin, men enstaka förstklassiga arbeten finns även från denna tid.

På Zornfrimärket återges ett självporträtt av konstnären, en etsning från 1904, som numera finns på Zornmuseet i Mora. Märket har graverats av Czeslaw Slania.

År 1965 är det Prins Eugens tur att ihågkommas med ett frimärke. Motivet blev ett porträtt av prinsen efter en etsning av David Tägtström.

Frimärket finns i valörerna 40 öre och 1 kr och har graverats av Czeslaw Slania.

Prins Eugén (1865–1947) var landskapsmålare. Han var med om att skapa 1890-talets nationellt romantiska landskapsmåleri och han utvecklade en egen personlig stil med förenklade former. År 1905 bosatte han sig på Waldemarsudde där han en tid målade en rad skymningsmotiv i mer impressionistisk stil. Han fick en del ornamentala uppgifter bl a en fresk i Stockholms Stadshus, vilket ledde till allt strängare stilisering.

Prins Eugen var en betydande mecenat och konstsamlare och hans hem på Waldemarsudde är numera offentligt museum.

David Tägtström (1894–1981) blev tidigt en skicklig grafiker och utförde ett betydande antal blad mest i torrnål. Han övergav dock grafiken för att helt ägna sig åt porträttmåleri, inom vilket område han har blivit en av vår tids främsta i landet. Han hade sinne för färg och valör och otaliga är de porträtt som utgått från hans ateljé. Han har själv sagt om sitt sätt att arbeta: »Modellen är 'annorlunda' den första tiden, men det är inget att låtsas om, det skall så vara. När han suttit tillräckligt länge slutar han att posera, slappnar av och blir sig själv – då är det bara att måla av honom».

David Tägtström utförde 1946 i etsning en närstudie av Prins Eugens huvud samtidigt som han målade ett porträtt av honom. Det är denna etsning som ligger till grund för minnesfrimärket.

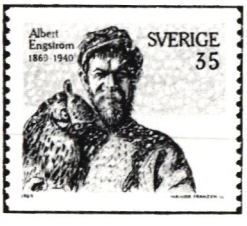

Albert Engström (1869–1940) hedrades 1969 med ett minnesfrimärke. Han var tecknare, grafiker och författare. Han började sin bana som medarbetare i Söndags-Nisse. Själv grundade han skämttidningen Strix, som sedermera sammanslogs med Söndags-Nisse. Förutom att han tecknade skrev han kåserier, reseskildringar m m. Han hade redan från ungdomen blivit väl bekant med grafiska reproduktionstekniker och hade som tecknare lärt sig tänka i svart och vitt. Med sina originella karikatyrer och skämtteckningar och sina humoristiska texter gjorde Albert Engström en märklig konstnärlig och litterär insats. Han hade en stark förankring i det folkliga och skildrade med varm humor småländska bönder och Roslagens skärkarlar. Hans originellaste figur var den traselegante Kolingen.

Motivet på minnesmärket är ett självporträtt från ett tidningsomslag i Strix 1901. Han har avbildat sig själv som skärkarl och jägare och med

vishetens uggla[1] som emblem. Frimärket finns i valörerna 35 och 55 öre. Majvor Franzén har utfört graveringen.

Konstnären Pehr Hilleström (1733 – 1816) har vid två olika tillfällen varit representerad vid postens frimärksutgivning, dels i häftet med »Gustaviansk konst» år 1972, dels vid Kungl Teaterns 200-årsjubileum år 1973.

Pehr Hilleström började sin konstnärliga bana som vävare vid Stockholms slott. Men han övergick efterhand till måleri. Hans genrebilder ger en god bild av gustavianskt folk- och kulturliv, de berättar enkelt och okonstlat om de svenska hemmen. I de realistiska idyllerna och i hans stilleben kan man spåra Chardins anda. Särskilt bör hans bruks- och bergverksmålningar nämnas, effektfulla smedje- och gruvinteriörer. Under praktiskt taget hela sin produktiva tid målade han motiv från smedjor. På äldre dagar utförde han noggranna studier av svenska folktyper i nationaldräkt.

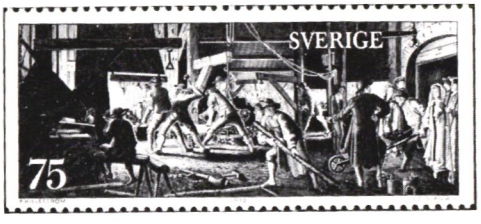

I häftet »Gustaviansk konst» ingår ett frimärke som återger Pehr Hillestöms tavla »Interiör av ankarsmedja vid Söderfors bruk». Längst till höger på tavlan ser man ägaren, brukspatron Grill med hustrun, välkomnas på inspektionsbesök av brukskamrern. Smedernas livliga rörelser och spelet i eldsljuset ger skildringen karaktär. Tavlan målades 1782 och återges något beskuren på frimärket. Czeslaw Slania har graverat märket, som har valören 75 öre.

Gustav III gav Hilleström i uppdrag att dokumentera de skådespel som uppfördes på teatrarna. Konstnären utförde detta med sin sedvanliga omsorgsfullhet. På frimärke har återgivits Hillestöms berömda tavla från Glucks opera »Orfeus och Eurydike». Man ser här bl a den dekoration som alltjämt används på Drottningholmsteatern då man spelar Glucks opera. Frimärket har valören 1 kr och har graverats av Czeslaw Slania.

[1] Strix är det latinska ordet för uggla

I häftet »Gustaviansk konst» från 1972 finns även Johan Tobias Sergel (1740–1814) representerad med en teckning. Denne är en av de få svenska konstnärer som nått internationell ryktbarhet. Han började som elev och medarbetare till L'Archevêque och därmed i den franska rokokons anda. 1767 reste han till Rom där han stannade till 1778 då han på Gustav III:s begäran återvände till Sverige. Han tog djupa och bestående intryck av antiken men förföll aldrig till antikimitation utan bevarade mycket av sensualismen i rokokon. Han gjorde europeiskt genombrott med sitt första stora arbete »Faunen», där helhetsintrycket är klassiskt, men samtidigt levande. Den enda av hans mer betydande skulpturer efter hemkomsten är Gustav III:s staty som han formade efter Apollo di Belvedere.

Sergel var också en genial tecknare. Hans teckningar har en målerisk karaktär med rörelse och livfull skuggverkan. Han gjorde burleska ofta karikerande skildringar av tidens umgängesliv i Stockholm. Under Romtiden tecknade han flitigt motiv från antikens sagor och myter.

På frimärke återges en teckning som visar den romerske historieskrivaren Livius' skildring av hur kungadottern Tullia befaller en körsven att köra över hennes döende fader, Servius Tullius. Teckningen som är från omkring 1770 är gjord som en klassisk relief. Frimärket som har valören 75 öre har graverats av Czeslaw Slania.

Åren 1973 och 1980 har postverket givit ut frimärken där motiven hämtats från målningar av konstnären Ernst Josephson (1851–1906). Denne är en av de största begåvningarna i svensk konst. Under ungdomsåren tog han starka intryck av Rembrandt, Velázquez, Rafael och Tizian. Intrycken från det klassiska måleriet blandades i Paris med impulser från Manet och impressionisterna.

Från Josephsons år i Paris märks en rad ögonblicksbilder av kamrater och vänner, vilka röjer konstnärens lärdomar från såväl holländska och spanska 1600-talsmästare som Manet och impressionisterna. Samma sak gäller de kvinnoporträtt som han målade under besök i Sverige.

Josephson var stiftare och ledare av Opponentrörelsen, som han dock utgick ur 1887 – året innan Konstnärsförbundet bildades. Efter denna brytning bosatte han sig i isolering i Bretagne, där han målade genre och landskapsmotiv. År 1888 utbröt konstnärens sinnessjukdom och han kom hem till Sverige.

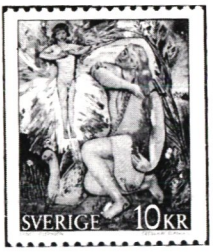

Det centrala motivet i Josephsons konst är »Näcken» som han målade i inte mindre än åtta olika versioner. Den första varianten av »Näcken» är vemodigt romantisk i toner av umbra och silvergrått. Den slutliga målningen »Strömkarlen» fullbordades som friluftsmåleri efter levande modell i Norge. Den stilla vemodiga stämningen har bytts ut mot en våldsam uttrycksfullhet. Näcken är inte längre poesi och drömmeri utan saklighet, kroppslighet, verklighet.

Under sjukdomsåren inleddes ett nytt skede i Josephsons konst. Barndomsminnen blandas med historie- och sagoromantik i färgskimrande, drömlika målningar som t ex Gåslisa eller expressiva konturteckningar i slingrande tuschlinjer. I »Gåslisa» förenas Kristusmystiken med sagans och folkvisans värld. Josephsons av sjukdom präglade konst kom att betyda mycket för expressionister och naivister, både i Sverige och utlandet.

År 1973 utkom ett frimärke med valören 10 kr som till motiv hade Josephsons målning »Gåslisa». Originalet till målningen – från omkring 1890 – finns på Prins Eugens Waldemarsudde. Det var det svenska frimärkstryckeriets första sexfärgsfrimärke och det första frimärket i hela världen som tryckts i sex färger på en trefärgs ståltryckspress. Czeslaw Slania utförde graveringen.

År 1980 gav postverket ut det andra frimärket med motiv från en målning av Ernst Josephson, denna gång »Näcken». Den på frimärket avbildade Näckenversionen kom att hamna hos konstmecenaten Pontus Fürstenberg i Göteborg. Det sägs att tavlan förvarades hoprullad i en garderob och togs fram endast om någon så önskade. Numera hänger Näckentavlan på Konstmuseet i Göteborg. I sammanhanget kan nämnas att den sista versionen av motivet – Strömkarlen – finns på Prins Eugens Waldemarsudde.

Frimärket som har valören 8 kr har graverats av Czeslaw Slania. Det är dennes 500:e frimärksgravyr.

Ett EUROPA-frimärke med August Strindbergs Inferno-tavla gavs ut år 1975. EUROPA-frimärken gavs ut för första gången år 1960. Sverige har tidigare givit ut EUROPA-frimärken vid tre tillfällen: 1960, 1969 och 1974. T o m 1973 har motiven fastställts av CEPT, men fr o m 1974 har man skilda motiv, men på ett gemensamt tema. För år 1975 var temat målningar. Förutom frimärket med Inferno-tavlan, som har valören 1,10 kr, utgavs vid samma tillfälle ett märke med valören 90 öre som till motiv har en tavla av

Eric Hallström. Båda märkena har tryckts i flerfärgs fotogravyr hos Harrison & Sons Ltd, England.

August Strindberg (1849–1912) är mest känd som författare till romaner, dramer och skådespel. Men han har även rönt stor uppmärksamhet och ryktbarhet som målare. Han var dessutom en flitig konstrecensent och bevakade tidens yttringar inom konstlivet. Hans insatser på detta område är betydande.

I första hand var Strindberg landskapsmålare och han hämtade motiv främst från Stockholms skärgård – havet, stränderna och skogen. Han behöll under sina målarperioder en kontinuitet i motiv och uppfattning. Strindberg framträdde för första gången som målare år 1872 och denna första målarperiod som varade fram till 1875 har en naturalistisk hållning. Den andra perioden, början av 1890-talet, har en mera symbolisk uttryckskraft. Det starkt expressionistiska måleri, som tillkom efter 1890 återspeglar ofta konstnärens splittrade sinnesstämning. Efter förebild av Courbet använde han palettkniv i stället för pensel. Färgskalan gick oftast i svart, grått, blått och vitt.

Frimärksmotivet – Inferno-tavlan – målades 1901. Strindberg pendlade vid denna tid mellan goda arbetsdagar och depressioner. Tavlan föreställer ett piskande regnväder från grå himmel över ett djupgrönt böljande hav sett genom ett omramande lövverk, och i lövverksramen finns röda fläckar.

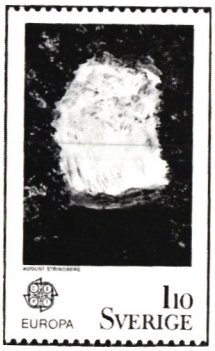

Eric Hallström (1893–1946) är en av de första naivisterna i Sverige. Han var i det närmaste självlärd. Målarglädje och berättarfantasi präglar det han gjort, såväl de tidiga naivistiska skildringarna från Stockholms utkanter och norrlandsbilderna med litterär inspiration från Pelle Molin och Dan Andersson som 1920-talets sakliga detaljrealism eller 1930-talets expressionistiska, färgintensiva norrlandslandskap, som är inspirerade av van Gogh och Bonnard. Hallström var en av initiativtagarna till gruppen Färg och Form.

Som motiv till frimärket har målningen »Nyårsafton på Skansen» från år 1918 valts. Målningen har något av bilderbokens stämning med stjärngos-

sarna framskridande som dalmålningsfigurer. Tavlan finns att beskåda på Moderna Museet i Stockholm.

Tidigare har nämnts att postverket givit ut jubileumsmärken med anledning av att 100 år förflutit sedan en känd persons födelse. Konstnärer – förutom tidigare nämnda – som på denna grund bidragit med frimärksmotiv – målningar eller teckningar – är Ivan Aguéli (1969), Oskar Andersson (1977), Karl Isakson (1978), Carl Kylberg (1978), Ivar Arosenius (1978), Viking Eggeling (1980) samt John Bauer (1982).

Postverket gav 1969 ut ett block med frimärken som återger sex målningar av Ivan Aguéli, med valörerna 45 respektive 55 öre, tre av vardera.

Ivan Aguélis (1869–1917) verk tillkom under två perioder, 1890–95 och 1911–17. Under mellanperioden ägnade han sig åt resor, journalistik, orientaliststudier och religionsfilosofi samt väckte stor uppmärksamhet för sina insatser i djurskyddet.

Aguéli visade en ovanlig öppenhet för de nya konstströmningarna. På 1890-talet kom han i Paris i kontakt med Emile Bernard, det syntetiska måleriets vapendragare, och 1910-talet studerade han den moderna konsten, framför allt kubismen och sökte kontakt med Picasso och Léger.

Aguéli målade i Sverige, Frankrike, Egypten och Spanien. Han är en förgrundsgestalt inom modernt svenskt måleri. Han är intimist och färglyriker men samtidigt mer avancerad och revolutionär än hela sin generation. Ingen hade som han tidigare skildrat sydländska landskap med så utsökt kolorit och djärvt förenklad konstruktiv form, man hade ej heller sett en hängivnare gotlandsskildrare. Hans porträttstudier är nästan karikatyrmässigt förenklade men intensivt uttrycksfulla.

Som konstnär var han ganska okänd fram till en minnesutställning 1920, där han gjorde sensation med sina små dukar och skisser. Över en natt blev namnet Ivan Aguéli berömt.

Ovannämnda frimärksblock omfattar Egyptiskt flickhuvud, Stockholmsutsikt, Gotländskt landskap, Landskap med väg, Nature Morte och Egyptiskt kupolhus. Originalen till Egyptiskt flickhuvud och Nature Morte finns på Prins Eugens Waldemarsudde och till Egyptiskt kupolhus på Moderna Museet i Stockholm. Övriga avbildade konstverk är i privat ägo.

Märkena är tryckta i sex färgers offsettryck – i en offsetmetod kallad delacryl – hos det engelska frimärkstryckeriet Thomas De La Rue.

Den kände karikatyrtecknaren Oskar Andersson (1877–1906) – signaturen OA – ihågkoms 1977 med ett minnesfrimärke. OA blev endast 29 år. Som skämttecknare bl a för Söndags-Nisse tillhör OA våra förnämsta. Han har en originell ofta galghumoristisk fantasi som kan visa sig i drastiska uttryck, förryckta proportioner, orimliga förlopp och rent vidunderliga väsen. Han är inbillningskonstnären vilken med suveränt förakt låter sina infall växa fram på papperet.

Privat var OA mycket av »Mannen som gör vad som faller honom in», vilken är hans mest kända serieteckning utan text – en symbol för den hämmade fantasimänniskans revolt mot en tvångsbunden tillvaro.

Den teckning som valts ut för jubileumsfrimärket – skämtbilden »Artighet» från 1905 – har grafiska kvaliteter vid sidan av den humor som bilden utstrålar, med de båda männen som artigt traskar bredvid spåren i snön. Frimärket har graverats av Czeslaw Slania och finns i valörerna 75 öre och 3,80 kr.

År 1978 utkom en serie med jubileumsfrimärken till minne av de tre svenska konstnärerna Karl Isakson, Carl Kylberg och Ivar Arosenius.

Karl Isakson (1878–1922) var under sin livstid nästan helt okänd i Sverige. Numera betraktas han som en av de stora nyskaparna i modernt skandinaviskt måleri och hans konst har haft stort inflytande på en efterföljande svensk och dansk målargeneration. Från 1902 var han bosatt i Köpenhamn. Under inflytande av kubismen och framför allt av Cézanne målade han modellstudier, stilleben och porträtt. Hans konst utvecklades mot allt större färgrenhet och formsyntes, och han framstår idag som en av våra största färgkonstnärer.

Isakson släppte aldrig tanken på att skapa ett religiöst symbolmåleri och under sina sista levnadsår återupptog han arbetet med religiösa och symboliska kompositioner och han lyckades i dessa sista bibliska mer eller mindre skissartade målningar skapa något av det skönaste och mest gripande i den nordiska konsten.

Frimärket som utgivits till minne av Karl Isakson visar en av hans naketstudier. Märket har graverats av Czeslaw Slania och har valören 1,15 kr.

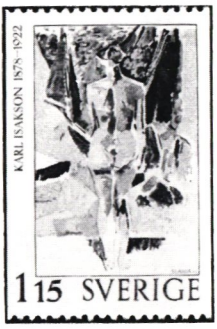

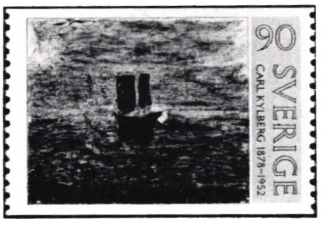

Carl Kylberg (1878–1952) är en av den moderna svenska konstens mest särpräglade personligheter och var på sin tid bland de mest omstridda målarna i svensk konst både i konstnärskretsar och bland den stora publiken.

Efter en kort tid på Valand i Göteborg utvecklade Carl Kylberg sin konst helt på egen hand. I sin målning tar han i första rummet sikte på en målerisk helhetsverkan och formgivningen blir ofta ytterst summarisk. Han lämnar en hel del outsagt i sina målningar för att locka åskådaren till en medskapande inlevelse. I en del målningar försvinner formerna stundom i ett turnerskt färgdis, där människornas närvaro markeras genom lodräta streck.

Som motiv spelar fartyg under segel en stor roll i Carl Kylbergs måleri. Ett skepp med blå eller svarta segel glider fram, och seglen som speglar sig i

röda vatten är i första hand symboler för människans färd genom livet men kan också vara en erinran om Kylbergs tid som sjöman i början av 1890-talet.

Jubileumsfrimärket återger just ett sådant motiv, ett skepp med svarta segel. Tavlan som kallas »Hemkomsten» målades 1938, när Carl Kylbergs hustru hade återhämtat sig från en svår sjukdom. Frimärket har valören 90 öre.

Ivar Arosenius (1878–1909) blev endast 30 år gammal. Han led av blödarsjuka och denna sjukdom kom att prägla både hans personlighet och hans konstnärskap. Hans konst visar hur han kastas mellan övermod och förtvivlan.

Arosenius vistades 1903–05 utomlands bl a i Paris. Stor betydelse för hans konstnärskap fick en stor utställning av medeltida franskt måleri, där särskilt de illuminerade handskrifterna väckte hans uppmärksamhet. Dessa och synminnen från en utställning av persiska miniatyrer från året dessförinnan levde kvar hos honom och fick gestalt i hans serie av små sagor med österländska motiv.

Men först efter återkomsten från utlandet samt giftermålet och födelsen av hans dotter växte en ny innerlig konst fram ur det förändrade känsloläget. En hel rad av vardagsscener ur barnets och hemmets värld kom till under de tre sista åren av hans liv. Hans många skildringar av Lillan, hela denna serie av scener ur barnens värld visar att på barnskildringarnas område är han pionjär.

Arosenius är en av vår konsts största berättare. Hans konst präglas av en frodig fantasi och humor och har ofta anekdotiska eller ironiska poänger. Han berättar mer med linjen än med färgen. När hans färg är som bäst är den mjuk och mild, sammanhållen i en grå ton. Under påverkan av persisk miniatyrkonst får hans österländska sagofantasier emellanåt en mjuk ädelstensklar kolorit.

Minnesfrimärket återger hans berömda »Självporträtt med blomsterkrans». Ansiktet har ett drömmande men samtidigt trotsigt uttryck. Kransen kring det yviga håret är av papper och halm men som symbol för konstens livgivande förmåga har den fått verkan av levande blomster. Vid sidan finns en blomma som har starka likheter med Kristi blodsdroppe, en påminnelse om hans dödlighet. Frimärket som har valören 4,50 kr har graverats av Czeslaw Slania och har liksom minnesfrimärkena över Karl Isakson och Carl Kylberg tryckts i ståltryck hos Finlands Banks Sedeltryckeri.

Ivar Arosenius är även representerad i ett häfte med sagomotiv som gavs ut 1969 som julfrimärken. I frimärkshäftet ingår en bild från hans barnbok »Kattresan» som han ritade och berättade för sin dotter Lillan. Frimärket har graverats av Czeslaw Slania och har valören 35 öre.

År 1982 gav Postverket ut ett häfte med jubileumsfrimärken med John Bauers sagoillustrationer, samtliga hämtade från »Bland tomtar och troll».

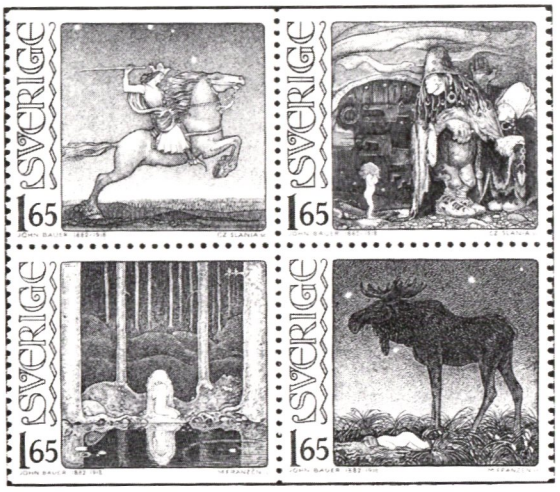

John Bauer (1882 – 1918) skapade sin berömmelse genom illustrationerna till sagoboken »Bland tomtar och troll», som första gången kom ut 1907. Hans bilder präglas av en sirlig dekorativ linjeföring och en dov färgskala.

Under sina resor i Europa tog han intryck av den florentinska ungrenässansen och den tyska medeltidskonsten, men hans verkliga inspirationskälla var dock den småländska naturen. Ur de gigantiska klippblocken i de skogrika trakterna växte Bauers trollgubbar och -gummor fram.

Full utveckling når Bauers konst först efter hans giftermål. I hustruns gestalt personifieras allt vad han drömt om. Hon blir skogarnas sagoprin-

sessa med det långa håret, den smala midjan, allt det nordiskt blonda och gracila. Släktskapet med bl a Boticellis madonnor är påtagligt. Denna prinsessa blir medelpunkten i Bauers många sagoteckningar.

Bauer är i sina sagoillustrationer aldrig naturalist. Han skapar en sagovärld och en sagoskog som han befolkar med troll. Han har en utpräglad stilkänsla och en outtömlig fantasi.

John Bauers levnad blev kort. Han omkom tillsammans med hustru och son, då ångfartyget Per Brahe förliste på Vättern.

Fyra olika motiv finns återgivna i ovannämnda häfte. Motivet »Riddaren rider» återger en bild från »Sagan om ringen» av Helena Nyblom ur »Bland tomtar och troll», 1914. En »florentinsk» prins rider på sin häst i galopp över de småländska åsarna. Ett annat motiv »En sådan eländig liten bleknos, sade trollgumman» kommer från sagan »Bortbytingarna» även den av Helena Nyblom ur »Bland tomtar och troll», 1913. En liten vit rundmagad figur står med händerna för ansiktet, påtagligt liten och skär inför de stora ludna trollen. De båda återstående motiven är hämtade ur sagan »Älgtjuren Skutt och prinsessa Tuvstarr» av Helge Kjellin ur »Bland tomtar och troll», 1913. I »Tuvstarr vid den mörka tjärnen» sitter det lilla flickebarnet med sitt ljusa hår och självlysande kropp och speglar sig i den mörka tjärnen. Bilden bygger på en absolut tystnad och harmoni och är strängt symmetrisk. Den andra bilden från sagan visar älgtjuren Skutt — »Nu är det redan halvskum natt, några små stjärnor blänka». Den väldiga älgtjuren står på vakt i sommarnatten med den lilla prinsessan vid sina fötter.

De båda förstnämnda frimärkena har graverats av Czeslaw Slania och de övriga två av Majvor Franzén. De fyra frimärkena har valören 1,65 kr.

I det tidigare nämnda frimärkshäftet med sagomotiv från år 1969 ingår även två frimärken som har John Bauer till upphovsman.

Ett av frimärkena återger en illustration till »Nils Holgersons underbara resa» av Selma Lagerlöf, den enda av hans teckningar till boken som hon godkände. På det andra frimärket ser man »Vill-Vallareman» från »Sagan om de fyra stortrollen och lille Vill-Vallareman» av Cyrus Granér från »Bland tomtar och troll», 1909. Cyrus Granér som gav ut barnböcker och författade sagor redigerade »Bland tomtar och troll» åren 1907—37. Båda frimärkena har valören 35 öre och Czeslaw Slania har utfört graveringen.

Till minne av konstnären och filmskaparen Viking Eggeling gav postverket ut ett jubileumsfrimärke 1980. Motivet till märket är hämtat från Eggelings experimentfilm »Diagonalsymfoni». Frimärket har valören 3 kr och har graverats av Arne Wallhorn.

Viking Eggeling (1880—1925) emigrerade vid 17 års ålder från Sverige och var resten av sitt liv verksam i Italien, Frankrike, Schweiz och Tyskland. Han är en av de få svenska konstnärer och filmskapare som gjort en internationellt uppmärksammad insats. Han tillhörde den ursprungliga dadakretsen i Schweiz men han var aldrig i egentlig mening dadaist. Han var en alltför medveten formtecknare härför.

Eggeling betraktas numera som den abstrakta filmens verkliga skapare. Den enda film som finns bevarad av honom är »Diagonalsymfoni» som fullbordades 1922[1] och visades första gången i Berlin. »Diagonalsymfoni» är svart/vit, stum och ungefär sju minuter lång. Som förarbeten till filmen gjorde Eggeling hundratals studier och skisser. Han utarbetade därefter sina idéer i flera meter långa och ungefär 50 cm breda bildrullar med abstrakta former som uttryckte en rörelseprocess. Bildrullarna tjänade som förlagor till filmerna. Eggeling betraktade studierna och förlagorna till filmexperimenten som partitur.

Märken med lokal eller regional anknytning är ibland föremål för utgivning. År 1970 utgavs t ex ett häfte med frimärken, »Kring polcirkeln», vari ett märke ingår som till motiv har en teckning av Nils Nilsson Skum. År 1972 utgavs ett turisthäfte, »I sydost», där en tavla av Nils Kreuger finns med som motiv och 1976 kom ett turisthäfte, »Ångermanland», där norrlandsmålaren Helmer Osslund bidragit med ett motiv.

Nils Nilsson Skum (1872–1951) är samisk konstnär. Han utvecklade sitt konstnärskap helt på egen hand och åstadkom i teckning och färgkritemålning ett stort antal skildringar ur samernas liv. Sitt genombrott fick han 1938 med sitt bildverk »Same sita – lappbyn». Hans på en gång naiva och sakliga teckningar väckte stor uppmärksamhet. Han hade en skarp blick för det karakteristiska och väsentliga i de självupplevda motiven.

Det motiv som återges på frimärke är en bild från renskötarens liv. Frimärket har valören 45 öre och har graverats av Czeslaw Slania.

[1] 1924 enligt Filateli 36/1980

Nils Kreuger (1858–1930) studerade under sina år i Paris på 1880-talet det franska friluftsmåleriet och impressionismen. Han var med om att bilda den s k Varbergsskolan under 1890-talet som gjorde den nationella romantiken till konstnärligt program. Han tog aktiv del i Opponentrörelsen och spelade en framträdande roll i Konstnärsförbundet.

Kreuger mottog starka impulser från van Goghs måleri. Av dennes dynamiska teckningskonst lärde han det streck- och prickmanér med tusch på oljefärg som han skulle utveckla vidare. Hos Kreuger får tuschstrecken och punkterna en huvudsakligen formell och dekorativ betydelse – i motsats till van Gogh som har använt metoden för att stegra bildens emotionella uttryck.

Under inflytande av neoimpressionismen började Kreuger så småningom att ansätta färgen i likformiga fläckar, samtidigt som han började använda sig av högt uppdrivna färger. Den genre som framförallt förknippas med Kreugers namn är de ko- och hästtavlor han målade under sina sommarvistelser på Öland.

Den på frimärke återgivna oljemålningen heter »Hästar vid Borgholms slottsruin». Målningen som utfördes 1905 är i privat ägo. Frimärket har valören 55 öre och har graverats av Majvor Franzén.

Helmer Osslund (1866–1938) var en tid under 1890-talet elev i Paul Gauguins målarskola i Paris. Efter några rastlösa, kringresande år återvände han till Sverige och till sin barndoms Norrland. I Ljungans och Indalsälvens dalgångar fann han en landskapstyp som passade hans kynne. Under inflytande av Gauguins syntetiserande stil och av nordisk skymningsromantik målade han de blånande åsarna, älvarna, nipstränderna och forsarna. 1905 upptäckte han höstens Lappland. Han renodlade den dekorativa ytkompositionen alltmer och skildrade med förkärlek molnmassorna, de mosaikartade glaciärfläckarna och de höstlövsfärgade fjällbjörkarna.

Osslund var även en framstående porträttmålare, men sökte själv sina modeller som han fann bland lappar och bönder, och som han skildrade okonventionellt. Han levde länge isolerad och fattig och vann först åren före sin död erkännande.

På frimärke finns Helmer Osslunds målning »Utsikt över Ringkallen» som återger den storslagna naturen längs Höga kusten. Frimärket som har valören 85 öre har graverats av Czeslaw Slania.

År 1982 gav postverket ut ett frimärke som till motiv har en etsning, kallad Graziella, av Carl Larsson. Märket som har valören 5 kr har graverats av Arne Wallhorn.

Carl Larssons (1853–1919) uppväxttid var hård och fattig. Under sina studieår vid Konstakademien försörjde han sig som fotografiretuschör och som tecknare. Han for till Paris 1877 och slog sig senare ner i byn Grez-sur-Loing, och det var där hans måleri frigjordes. Han slog igenom med eleganta luftiga akvareller i närmast impressionistisk stil.

Efter hemkomsten till Sverige 1885 verkade han flera år som lärare vid Valands målarskola i Göteborg. Hans stil förändrades, den blev mer stiliserad och ytbunden, färgen lades på i hela plan och konturlinjerna betonades. Denna förändring som delvis var inspirerad av jugendstilen framträder särskilt i hans stora monumentalarbeten, t ex utsmyckningarna i Nationalmusei trapphall.

Stor popularitet vann Carl Larsson genom sina idylliska skildringar av hemmet i Sundborn i Dalarna. Dessa hembilder gavs ut i bilderböcker med text av målaren och de fick stor betydelse för svensk heminredning. Han var även flitigt verksam som bokillustratör, t ex Zacharias Topelius' »Fältskärns berättelser», Viktor Rydbergs »Singoalla».

Om tillkomsten av den på frimärke återgivna etsningen »Graziella» berättas följande: Till Carl Larssons ateljé i Paris kommer en outvecklad och mager liten italienska på 12 år, tar av sig kläderna och ställer sig mitt på golvet i barnslig oskuld och med yrkesmässig vana. Inte passade hon till modell till den triptyk som Carl Larsson arbetade med för Pontus Fürstenbergs räkning. En etsning blev det dock.

Till minne av att 50 år förflutit sedan ILO (International Labour Organization) bildades utgav Postverket ett frimärke år 1969. Märket som återger en oljemålning av arbetarmålaren Albin Amelin har graverats av Czeslaw Slania och finns i två valörer, 55 och 70 öre.

Organisationen ILO verkade vid sin tillkomst främst för förbättrade förhållanden på arbetslivets områden men har efter hand vidgat sin verksamhet och har numera betydelse som internationellt samarbetsorgan även inom andra delar av det socialpolitiska fältet.

Albin Amelin, född 1902, har huvudsakligen utbildat sig på egen hand. Han är en av de förnämsta representanterna för 1930-talets kraftfulla färg-

konst och målar i dynamisk koloristisk stil och pastost pålagda färger. Han har främst skildrat industriella storstadsscener, arbetare och proletära kampmotiv. Men även när han ägnat sig åt mera neutrala motiv, såsom porträtt, naketstudier och blomsterstilleben, är det en expressiv kraft i måleriet. Albin Amelin medverkade i grundandet av Färg och Form 1932.

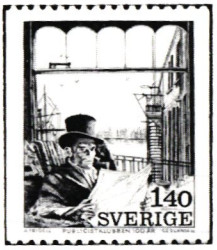

En annan organisation som ihågkommits av postverket med ett frimärke är Publicistklubben som 1974 fyllde 100 år. Som motiv till frimärket har valts Axel Fridells torrnålsgravyr »Mr Simmons». Märket finns i två valörer, 45 öre och 1,40 kr och har graverats av Czeslaw Slania.

Publicistklubben är en sammanslutning för personer inom press, radio och TV och har numera 2000 medlemmar. Klubben skall tillvarataga journalistyrkets intressen, främja medlemmarnas etiska och kulturella strävanden och offentligt företräda dem i angelägenheter som inte handhas av annan organisation.

Axel Fridell (1894–1935) är centralgestalten i mellankrigstidens svenska grafik. Hans motiv utgörs mestadels av stads- och arkitekturbilder samt porträtt. Tekniken är framför allt torrnålsgravyr. Den utomordentliga skildringen av mörker och ljus, av luft och atmosfär förenas med en minutiös skärpa och saklig realism. Stämningen i Fridells landskap och stadsbilder har starka inslag av ödesmättad dramatik.

»Mr Simmons» tillkom 1933 och kan sägas representera höjdpunkten i Axel Fridells konstnärskap. Om Mr Simmons vet vi inte mer än att han bodde på samma boardinghouse som Axel Fridell och att han tillbragte några sysslolösa timmar med att sitta för konstnären. Han är skildrad med större intensitet än många av de uppdragsporträtt som Fridell gjort. Bilden karakteriseras av en viss aktion – en uppslagen tidning, en engagerad läsare – ett ögonblick är fångat. I bakgrunden har man fönsterutsikten och där finns även hamnen samt tegelmuren med brandtrappan till höger – motiv som ofta återkom hos Axel Fridell.

Skulpturer

Till sist skall här tas upp några frimärken, vilka som motiv har skulpturer och reliefer utförda av svenska konstnärer. Så utgavs t ex år 1968 ett minnesfrimärke med anledning av att 100 år förflutit sedan träskulptören Axel Petersson, kallad Döderhultaren, föddes.

Döderhultaren (1868–1925) lanserades av Hasse Z i en utställning av svenska humorister, och därmed var hans lycka gjord. Han var ett originellt och helt oskolat konstnärsgeni. Materialet i hans skulpturer är alträ och de är målade i en sammanhållen färgskala, huvudsakligen svart samt alträets ockra, men med enstaka högre accenter, i tunn färg som låter träets egen struktur komma fram. För Döderhultaren var det väsentligt att materialets egen karaktär fick största möjliga rättvisa. Han har skildrat den småländska allmogen med träffsäker karakteriseringsförmåga och djup humor – bondbröllop, barndop, begravning och andra folkliga motiv med en mängd fristående figurer i varje grupp – men han har även gjort porträtt och djurskulpturer.

På frimärket visas en av Döderhultarens Fingerkroksskulpturer. Arne Wallhorn har tecknat förlagan och utfört graveringen. Märket finns i valörerna 5, 25 och 45 öre. Skulpturen är i privat ägo.

År 1972 uppmärksammades tidningsmannen Lars Johan Hierta (1801–1872) med ett minnesfrimärke. Denne inledde ett nytt skede i den svenska pressens historia, när han grundade Aftonbladet 1830. Tidningen gav sina läsare en mångsidig orientering i tidens händelser. Den blev den liberala oppositionens huvudorgan. Hierta var tidningens chefredaktör till 1851 och hans insats som tidningsman och även som politiker präglades av hans strävan att skydda de svagare i samhället.

Inför 100-årsminnet av Lars Johan Hiertas födelse tog Publicistklubben initiativ till en minnesvård över honom och uppdraget gavs åt skulptören Christian Eriksson. Statyn av Hierta placerades först i tidningskvarteret i Klara i Stockholm men står nu vid Munkbron, inte långt från den plats där Aftonbladet hade sin redaktion under Hiertas ledning. Minnesfrimärket har som motiv just denna staty och gavs ut 70 år efter dess tillkomst, till 100-årsminnet av Hiertas död. Märket som har valören 35 öre har tryckts i fotogravyr hos Harrison & Sons Ltd i England efter ett fotografi av Lennart af Peterséns.

Skulptören Christian Eriksson (1858–1935) är bl a känd för sina behagfullt realistiska barnmotiv. Han fick många offentliga uppdrag, varav de tidigare präglas av franskskolad impressionism. Med åren blev hans form stramare och mer samlad som t ex i Engelbrektsmonumentet »Bågspännaren». Som konsthantverkare är Christian Eriksson en av jugendstilens pionjärer i Sverige.

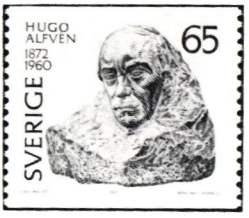

Frimärken med motiv från Carl Milles rika produktion har givits ut vid ett par tillfällen. Således utkom år 1972 ett frimärke med Milles byst av tonsättaren Hugo Alfvén och tre år senare utgavs ett märke med Milles skulptur Folke Filbyter.

Carl Milles (1875–1955) nådde efter perioder av stilsökande fram till ett kärvt, stiliserat och verkningsfullt formspråk. Under 1920-talet tillkom de flesta av hans stora verk i Sverige. Han blev Sveriges mest anlitade monumentalskulptör. Han utvecklade en enorm skulptural kraft och idérikedom, där varje monument visar nya friska tag. Utvecklingen gick mot en frodig dekorativ stil. Överflyttningen 1931 till Amerika, där Milles fick ännu mer omfattande uppdrag, innebar en märklig förnyelse för honom och hans skapande personlighet expanderade ytterligare.

Milles laborerade också med olika material för sina verk och anpassade dem efter skulpturens innehåll. Form, innehåll och material utgjorde för Milles en oupplöslig enhet.

Carl Milles hem och ateljé i Lidingö – Millesgården – är numera museum skänkt av konstnären till svenska folket.

Frimärket med tonsättaren Hugo Alfvéns byst utgavs till 100-årsminnet av dennes födelse. Hugo Alfvén (1872–1960) är en av Sveriges yppersta tonsättare från förra hälften av 1900-talet. Ur hans omfattande produktion, som ofta anknyter till svensk folkton, kan nämnas fem symfonier, orkesterverken »Midsommarvaka» och »Dalarapsodi», en mängd festkantater och ett par balettpantominer. Bland hans körsånger finns både folkvisebearbetningar och sånger. Hans mest kända solosång är »Skogen sover». Bysten av tonsättaren finns uppställd på Millesgården. Jan Magnusson har tecknat förlagan till frimärket och Arne Wallhorn har utfört graveringen. Märket har valören 65 öre.

Frimärket med Folke Filbyter gavs ut år 1975 till 100-årsminnet av Carl Milles födelse. Folke Filbyter, som är centralfiguren i »Folkungabrunnen» i Linköping (1927) har enligt berättelsen ridit ut för att söka sin sonson och passerar därvid en bäck. Ryttarens och hästens rörelser beror på hästens oro, då den stiger på de hala stenarna i bäcken, och Folke Filbyter böjer sig åt sidan för att kunna se bättre och följa hästens steg. Frimärket – med valören 75 öre – har graverats av Arne Wallhorn efter ett fotografi taget av Anders Florén.

Folke Filbyter – replik på Millesgården, Lidingö.

Skulptören och målaren Bror Hjorth har även bidragit med motiv till postverkets frimärksutgivningar. Ett minnesfrimärke med reliefen »Våren» gavs ut 1972 med anledning av FN-konferensen i Stockholm om den mänskliga miljön. Fyra år senare återgavs ett annat Bror Hjort-verk på frimärke, nämligen träskulpturen »Flickhuvud».

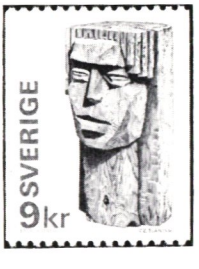

Bror Hjorth (1894–1968) var både skulptör och målare. Han utbildade i sina rikt bemålade träskulpturer en högst personlig, grovt tillyxad form. I Paris där han fick grundläggande lärdomar av Bourdelle fick han kontakt med kubismen, men även naivismen och den primitiva konsten har betytt mycket för honom. I sina skulpturer och reliefer har han utnyttjat stenens och träets naturliga form. Han var en lidelsefull förkämpe för »taille directe», detta att konstnären skall arbeta direkt i materialet. På inspiration från folkkonsten tyder den starka färgpåläggningen med rött, blått, gult, svart och vitt på skulpturer och reliefer. En primitiv, expressiv stil utmärker även hans målningar som har starka klara färger och rena former. Det kan vara svårt att dra en gräns mellan skulptur och måleri i Hjorths konst. Det finns målningar som är helt skulpturalt tänkta, han har gjort målad skulptur och hans många reliefer bygger till stor del på färgen.

Miljövårdsmärket med reliefen »Våren» från år 1972 har tryckts vid Finlands Banks Sedeltryckeri i Helsingfors i sex färgers stålgravyr. Gravyren har utförts av Czeslaw Slania efter fotografi och märket har valören 85 öre. Reliefen fanns vid tidpunkten för utgivningen av frimärket i Hökmossens skola utanför Stockholm.

Det andra Bror Hjort-frimärket som kom ut 1976 visar som ovan nämnts träskulpturen »Flickhuvud». Skulpturen som är från år 1922 är gjord i tallträ. Tallstycket är obearbetat bakpå och på sidorna, där furans ådring framträder orörd och blir flickans hår samtidigt som det är trä. Även sprickan i trästycket har sin uppgift – att markera hårets fall. Ansiktet är arbetat i relief. Skulpturen är i privat ägo. Frimärket har graverats av Czeslaw Slania efter fotografi och har valören 9 kr.

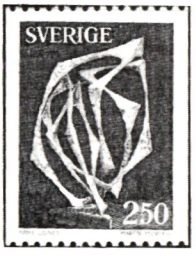

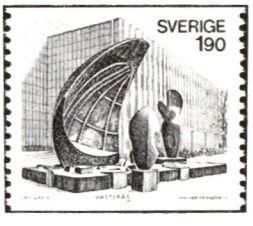

År 1976 gav postverket ut ett frimärke som till motiv hade Eric Grates skulptur »Vindarnas grotta». Märket som har valören 1,90 kr har graverats av Majvor Franzén efter ett fotografi av Harry Dittmer.

Eric Grate (född 1896) hade under sina parisår kontakt med surrealisterna och med skulptörerna Despiau och Maillol samt Brancusi. Han pendlar i sina tidiga arbeten mellan halvabstrakta växt- och djurformer och ett mera romantiskt/realistiskt formspråk. Under sina år som lärare vid Konsthögskolan sysslade han främst med lösningar av form- och proportionsproblem

i klassisk anda. Från 50-talets slut har han vidareutvecklat det surrealistiska arbetet med växt-, insekts-, ben- och mineralformer.

Skulpturen »Vindarnas grotta» står framför Västerås Stadshus. Mot byggnadens fasad framtonar ett slags ekogrotta i snäckform. Mot grottan/seglet står en lysande kvinnogestalt, som samtidigt är en Nike i stäven på sitt skepp. Till vänster finns ett ägg med ytan i skålformar: ägget är ett slags fokus för vindarna. Titeln »Vindarnas grotta» kommer från skalden Atterboms versdrama »Lycksalighetens ö» och i den grottan bor de fyra vindarna. Monumentet som är cirka 8 m långt och cirka 6 m högt är utfört i brons och svart granit.

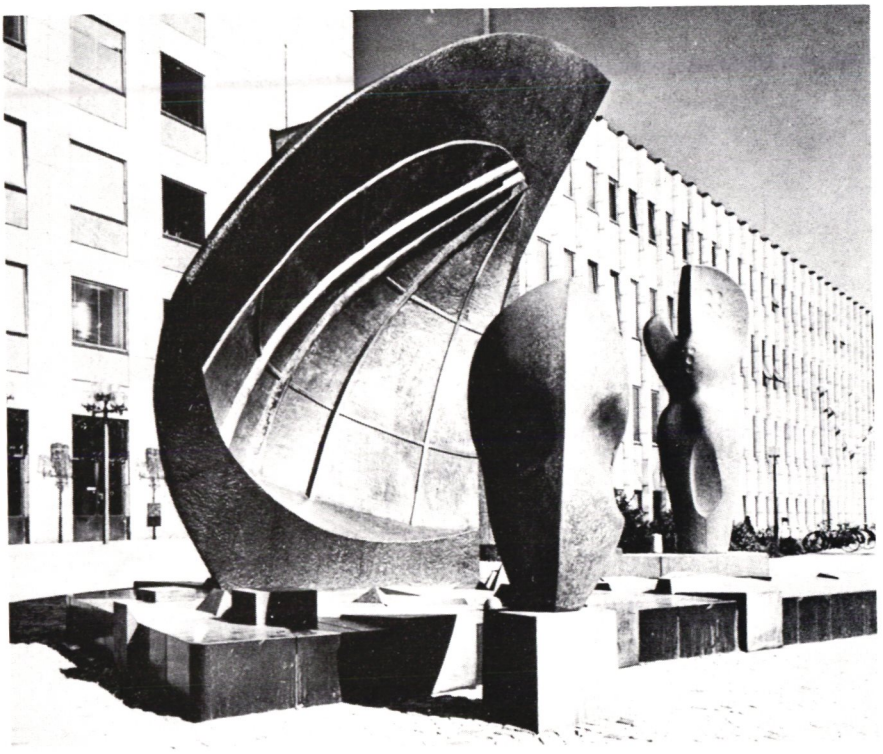

Ett frimärke med motiv från Arne Jones skulptur »Rum utan filial» kom ut 1978. Det har graverats av Martin Mörck efter ett fotografi av Jan Jansson. Märket har valören 2,50 kr.

Arne Jones (1914–1976) arbetade med abstrakta former, tunna ribb- och bågkonstruktioner, och han lade stor vikt vid det inneslutna rummets effekt. Hans skulpturer har en arkitektonisk verkan och präglas ofta av en uppåtsträvande rörelse.

Skulpturen »Rum utan filial» riktar blicken åt olika håll men inskriver med sina bronsslingor ett stycke luft eller rymd. Titeln antyder att skulpturen är obunden av andra lokaler, att den är sluten i sig själv, att den tycks ha lösgjort sig från sitt underlag: den vilar på tre, nästan osynliga stödpunkter. Kompositionen är av typen »space-time» dvs bygger på idén att ögonen skall kunna följa en kretsrörelse så att man upplever rymd och tid.

Till sist tas här upp ett frimärke som gavs ut 1982 till 100-årsminnet av författarinnan Elin Wägners födelse. Originalet till frimärket kan man finna i utsmyckningen av Östermalms tunnelbanestation i Stockholm och är utfört av Siri Derkert. Frimärket som har valören 1,35 kr har graverats av Majvor Franzén.

Elin Wägner (1882–1949) slog igenom som författare med sina humoristiska vardagsskildringar »Norrtullsligan» och »Pennskaftet». Hon var en tidig kvinnosakskämpe och hon engagerade sig djupt i debatten om fred och demokrati. Hon blev aktiv i Internationella kvinnoförbundet för fred och frihet och hon var med i kvinnogruppen i Fogelstad.

Bland de stora fängslande romaner Elin Wägner skrivit kan nämnas »Åsa-Hanna», »Vändkorset», »Väckarklocka». Hon invaldes i svenska akademien 1944.

Siri Derkert (1888–1973) prövade först på fauvismens och sedan på kubismens idéer. Efter uppehåll i sitt konstnärliga skapande kom hon tillbaka med expressionistiska barntolkningar präglade av stark moderkänsla. Hennes målningar och skulpturer utmärkes av en stark uttrycksvilja och personlig egenart och ställer henne i främsta ledet bland människoskildrarna i modern svensk konst. Efter andra världskriget engagerade hon sig alltmer mot samhällets orättvisor och agiterade i sin konst bl a för kvinnans frigörelse, vilket kommer till uttryck i betongristningarna i tunnelbanestationen på Östermalmstorg.

Kvinnosaken är huvudtemat i utsmyckningen av Östermalmstorgs tunnelbanestation. Många framstående kvinnor har sina namn eller porträtt på väggarna, däribland kvinnor med anknytning till Fogelstad. Elin Wägner är en av dessa. Tekniken är blästring i betong. Skisserna förstoras mot väggen med projektor. Konturerna ritas med oljefärg eller fet krita. Med hjälp av tryckluft riktas en sandstråle mot den vitgrå betongen, strålen blottar teckningen i den underliggande svarta stenen.

LITTERATURFÖRTECKNING

Facit Specialkatalog 1981–82
Postverkets cirkulär FILATELI, 1963–82

Konst, konsthantverk:
Aron Andersson: Kyrklig konst från svensk medeltid, 1976
Mariabilden i skulptur 1150–1450, 1957
Holger Arbman: Båtgravarna i Vendel, 1980 (Ur Vendeltid)
Vikingarna, 1962
Holger Arbman, Erik Cinthio: Vår äldsta konst, 1974 (Ur Bildkonsten i Norden, del 1)
Karl Asplund: Axel Fridell, 1947
Per Bjurström: Tre decennier svensk grafik, 1976
Torkel Eriksson: Konsten i Sverige, medeltiden, 1977
Å Fredsjö – S Jansson – C A Moberg: Hällristningar i Sverige, 1956
Fredrik Fåhraeus: Dopfuntarna, deras tillbehör och placering på Gotland under medeltiden. En inventering, 1974
Agnes Geijer: Medeltida textilier, 1932
Ur textilkonstens historia, 1972
Brynolf Hellner: Konstsmidets historia, 1960
Smidda järnkors på Ekshärads kyrkogård, 1932
Uno Hernroth: Sydsvenska bonadsmålare 1750–1850, 1979
Bror Hjorth: Mitt liv i konsten, 1967
Wilhelm Holmqvist: Vår tidiga konst, 1977
Sven B F Jansson: Runinskrifter i Sverige, 1977
Erland Lagerlöf: Gotländsk stenskulptur från gotiken, 1975
Erland Lagerlöf, Gunnar Svahnström: Gotlands kyrkor, 1973
Jan Peder Lamm m fl: Vendeltidens ABC, 1980 (Ur Vendeltid)
Andreas Lindblom: Sveriges konsthistoria, 1944–46
Gunnar Lindqvist: John Bauer, 1979
Agneta Lundström: Vendel och vendeltid, 1980 (Ur vendeltid)
Rune Norberg: Nordisk medeltid, 1974 (Ur Bildkonsten i Norden, del 1)
Erik Nylén: Bildstenar, 1978
Gustaf Näsström: Carl Kylberg, 1952
Jan Ohlsson/Lars Ryding: Vägvisare till konsten i tunnelbanan, 1979
Rabén och Sjögrens lexikon över modern skandinavisk konst, 1958
Harald Schiller: Svenska konstnärer, 1937
Svenskt konstnärslexikon, 1952–67
Sigfrid Svensson: Folklig dräkt, 1974
Svante Svärdström: Dalmålningar, 1944
Marianne Ullén: Dädesjö kyrka, 1976 (Svenska fornminnesplatser nr 18)
Södra Råda gamla kyrka, 1979 (Svenska fornminnesplatser nr 4)

Utställningskataloger:
Bauer (Nationalmuseum), 1981
Pehr Hilleström (Nationalmuseum), 1979
Konst på frimärke (Prins Eugens Waldemarsudde), december 1973 – januari 1974
Målade bonader (Konstakademien), januari 1977

Allmänna lexikon:
Bra böckers lexikon, 1973–81
Svensk uppslagsbok, 1947–55